

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Zdravotně sociální fakulta

**Dilema sociálního pracovníka v souvislosti s návrhem
střídavé péče u nezletilého dítěte**

diplomová práce

Autor práce: Bc. Renata Kubátová
Studijní program: Rehabilitace
Studijní obor: Rehabilitační-psychosociální péče o postižené děti, dospělé a seniory
Vedoucí práce: doc. PhDr. Adéla Mojžišová, Ph.D.

Datum odevzdání práce: 20. 05. 2013

Abstrakt

Diplomová práce s názvem **Dilema sociálního pracovníka v souvislosti s návrhem střídavé péče u nezletilého dítěte** je stále více diskutovaným tématem. V našich podmínkách vzniká neúplná rodina nejčastěji rozvodem rodičů. Především rozvod rodičů patří mezi jednu z náročných situací v životě dítěte.

Střídavá péče představuje střídavý pobyt dítěte u každého z rodičů po určitém časovém období. O jaké období se bude jednat, opět záleží na schopnosti rodičů, jak se dohodnou a zároveň se to odvíjí od věku a potřeb dětí. Důležitou roli zde hraje také vzdálenost bydlíš obou rodičů. Jedním z předpokladů dobrého fungování střídavé péče je přání dítěte žít s oběma rodiči a podobný přístup k výchově dítěte u obou rodičů. Nezbytnou podmínkou k realizaci střídavé výchovy u dítěte školního věku je také zachování školní docházky do jedné školy a skutečnost, že bude mít možnost nadále provozovat své volnočasové aktivity. Rodiče musí být dohodnutí na mnoha věcech, které se týkají každodenního života dítěte. Samotné děti často zjišťují, že pravidelné stěhování od mámy k tátovi a zpět, má svá pro i proti. V České republice je stále střídavá péče pro řadu lidí jen obtížně přijatelná a to z několika důvodů. Jedním z nich jsou stereotypy běžné populace o tradiční mateřské a otcovské roli.

Sociální pracovníci pomáhajících profesí jsou často v řadě případů stavěni před nutnost rozhodnout se pro jedno řešení z takových možností, kdy žádné z nich není optimální či morálně správné. Sociální pracovník zabývající se sociálně-právní ochranou dětí spolupracuje nejenom s rodinou, ale i dětmi, ústavními zařízeními, nadřízenými orgány, neziskovými organizacemi, orgány činnými v trestním řízení tj. Policie ČR, státní zastupitelství a soud, dále se školami, úřady apod.

V teoretické části se věnuji samotné rodině, jaké jsou její funkce, dále se zabývám manželstvím a rodičovstvím. V další kapitole objasňuji rozvod manželství s nezletilými dětmi, příčiny rozvodovosti a reakce dětí na rozvod. Na to navazuji kapitolou sociální pracovník zabývající se sociálně-právní ochranou dětí, jeho role a kompetence, s jakými dilematy se setkává při své práci. V neposlední řadě se zabývám společnou a střídavou péčí. Jaké jsou předpoklady úspěšné střídavé péče, její výhody a nevýhody.

Pro kvalitativní výzkum jsem zvolila techniku polostrukturovaného interview. U tohoto interview máme minimum témat a otázek, které tazatel musí probrat. Na tyto základní témata a otázky se pak nabalují další různá doplňující témata, která se tazateli jevila, jako smysluplná či vhodná k rozšíření původního zadání. Data získaná prostřednictvím interview jsem zpracovala pomocí kódování.

Výzkumný soubor představovalo oddělení sociálně-právní ochrany dětí. Toto oddělení patří pod odbor sociálních věcí ve městech s rozšířenou působností. Konkrétně se jednalo o sociální pracovníce tohoto oddělení, od kterých jsem získávala potřebné informace pro výzkum.

Cílem diplomové práce bylo popsat dilemata sociálního pracovníka v oblasti sociální práce, v souvislosti s rozhodováním o střídavé péči u nezletilého dítěte.

Z výsledků výzkumu vyplynulo, že v České republice stále převládá počet dětí, které soudy svěřují do výhradní péče matkám. Častěji se stává, že otcové dětí, kteří na začátku jsou pro střídavou péči, po určité době svá stanoviska přehodnotí a rozhodnou se ponechat výchovu dětí na matkách.

Ohledně dilemat sociálních pracovníků, které se zabývají sociálně-právní ochranou dětí, nastávají situace, kterých je stále

více. Jedná se především o situace, kde se rodiče nedokážou domluvit na žádných pravidlech, podle kterých by mohla střídavá péče bez problémů fungovat. V těchto zmíněných situacích, je dítě svěřeno do výhradní péče jednomu z rodičů. Každodenním problémem sociálních pracovníků je velké množství klientů. Hlavní důvod, proč je tomu tak, je rostoucí počet rozvodů manželů. Aby vůbec byly schopny zvládat tak velký počet klientů, vše vede k tomu, že sociální pracovníci jsou nuceny omezovat svůj čas, energii, ale i pozornost, kterou věnují jednotlivým klientům. Konkrétně v Českých Budějovicích sociální pracovníci oddělení sociálně-právní ochrany dětí vedou málo konzultací se svými klienty přímo v kanceláři. Je to především z hlediska časového, proto častěji na požádání soudu provádějí sociální šetření u konkrétních rodin. Řada sociálních pracovníků se setkává s tím, že rodina si přeje realizovat střídavou péči, ale z důvodu nespolupráce obou rodičů většina střídavých péčí končí.

Co se týká forem střídavé péče, tak většina rodin realizuje týdenní střídavou péči. Především je to u dětí mladšího školního věku a to z toho důvodu, že děti jsou malé a po krátké době se jim začne stýskat po druhém rodiči. U starších dětí je realizována 14denní forma střídavé péče. Většinou je nebaví to věčné stěhování se od jednoho rodiče k druhému.

Přínosem práce je poskytnout námět pro sociální pracovníky, zabývající se sociálně právní ochranou dětí, do vlastní praxe v souvislosti se střídavou péčí. V neposlední řadě mohou výsledky sloužit pro evaluaci přístupu sociálních pracovníků s rodinami, které si přejí realizovat střídavou péči.

Klíčová slova:

dilema, rodina, rozvod, sociální pracovník, střídavá péče

Abstract

The diploma thesis titled **A social worker's dilemma in connection with a proposal of an alternate care for a minor child** is a more and more discussed topic. Most often an incomplete family arises thanks to parents' divorce in our conditions. Especially the parents' divorce belongs to one of the most difficult situations in the child's life.

The alternate care represents an alternating stay of the child at each of the parents after a certain time period. What time period it will be, it again depends on a parents' ability to agree with each other and at the same time it depends on the child's age and needs. A distance between the both parents' residences plays also an important role here. One of the preconditions of a good functioning of the alternate care is a child's wish to live with both parents and a similar approach of both the parents to the education of the child. A necessary condition to put the alternate care into the practice at the school-age child is also to keep the school attendance into one school and the fact that the child will have a possibility to continue in leisure time activities. The parents have to agree on many things concerning the everyday life of the child. The children themselves often find out that a regular moving from Mom to Dad and back has its pros and cons. In the Czech Republic, there is still the alternate care for many people hardly acceptable for several reasons. One of them is stereotypes in a common population in traditional maternal and paternal roles.

Social workers in helping professions are in many cases confronted with the need to opt for one solution from such options when none of them is optimal or morally correct. The social worker dealing with the children's social and legal protection co-operates not only with the family, but as well as with the children, institutional facilities, governing bodies, NGOs, law

enforcement bodies active in criminal proceedings i.e. the police, prosecutors and courts of law, further with schools, authorities etc.

In the theoretical part, there I devote to the family itself, what are its functions, further I deal with a marriage and parenthood. In the next chapter I explain the divorce with minor children, causes of the divorce rate and the children's reactions to the divorce. This is followed by a chapter on the social worker dealing with the children's social and legal protection, his roles and competences, which dilemmas he encounters during his work. Last but not least I deal with the mutual and alternate care. What are prerequisites of the successful alternate care, its advantages and disadvantages.

I chose a technique of a semi-structured interview for the qualitative research. There is a minimum of topics and questions that the interviewer must discuss. These basic topics and interviews then are attached by various other additional topics that the interviewer seemed to be meaningful or suitable to an extension of the original assignment. Data obtained through the interview I worked out using the coding.

The research sample has been represented by the department of the children's social and legal protection. This department belongs under the department of social affairs in municipalities with extended powers. Specifically, they were social workers of this department who I gained all the necessary information for the research from.

The aim of this thesis was to describe the dilemmas of the social worker in the area of the social work in connection with the decision on the alternate care for the minor child.

The research showed that there still prevails the number of children, who are placed by the court in the sole custody of mothers in the Czech Republic. It more often happens, that children's fathers who were for the alternate care at the beginning, after a certain time revise their opinions and decide to leave the education of the children to their mothers.

Regarding the dilemmas of the social workers dealing with the children's social and legal protection, there are situations which occur more and more. These are especially situations when parents cannot agree on any rules on which the alternate care could run smoothly. In those above mentioned situations the child is placed in the sole custody to one of the parents. The everyday problem of the social workers is a large number of clients. The main reason for this is a growing number of divorces. To be able to cope with so many clients, all leads to the fact that the social workers are forced to reduce their time, energy, but also their attention which is to be paid to individual clients. Specifically in České Budějovice, the social workers from the department of the children's social and legal protection lead only very few consultations with their clients directly in their office. It is especially due to the lack of their time, because they more often go to investigate a particular family on demand of the court. Many social workers meet the fact that the family wants to realize the alternate care, but for the reason of the non-cooperation of the both parents most of the alternate cares come to an end.

As for the forms of the alternate care, most families realize a week alternate care. Mainly it is at the primary school-age children for the reason that the children are small and after a short time they miss the other parent. A 14-day alternate care is realized

at the older children. They usually dislike their permanent moving from one parent to the other.

A contribution of this thesis is to provide a topic for the social workers dealing with the children's social and legal protection, to use it in their own practice in connection with the alternate care. Finally, the results can be used for an evaluation of the social workers' approach to the families wishing to realize the alternate care.

Key words:

dilemma, family, divorce, social worker, alternate care

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 20. 05. 2013

.....

Bc. Renata Kubátová

Poděkování

Dovoluji si tímto poděkovat především vedoucí diplomové práce paní doc. PhDr. Adéle Mojžíšové, Ph.D. za odborné připomínky a velmi vstřícný přístup při psaní této práce. Další poděkování patří informantkám, které se ochotně podílely na výzkumné části.

Obsah

Úvod	14
1 Současný stav	16
1.1.1 Definice rodiny	16
1.1.2 Funkce rodiny	16
1.1.3 Manželství.....	18
1.1.4 Rodičovství	18
1.1.1.1 Rodičovská zodpovědnost	19
1.1.5 Výchova	20
1.1.5.1 Role otce ve výchově.....	20
1.1.6 Rodina úplná	21
1.1.7 Rodina neúplná	21
1.2 Rozvod	23
1.2.1 Rozvod manželství s nezletilými dětmi.....	23
1.2.2 Příčiny rozvodovosti	25
1.2.3 Reakce dětí na rozvod	26
1.3 Sociální pracovník orgánu sociálně-právní ochrany dětí	28
1.3.1 Role a kompetence sociálního pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany dětí v rozvodové situaci	28
1.4 Dilema	31
1.4.1 Vymezení pojmu dilema	31
1.4.2 Zjevná a latentní dilemata	32
1.4.3 Všední dilemata.....	32
1.4.4 Všední dilemata sociálních pracovníků.....	33
1.4.4.1 Komplexní a zjednodušené cíle	33
1.4.4.2 Množství klientů a kvalita služeb	34
1.4.4.3 Neutrální přístup bez předpokladů a rozlišování klientů podle vlastností.....	35
1.4.4.4 Jednostrannost a symetrie ve vztahu s klientem	36
1.4.4.5 Procedurální a situační přístup.....	38
1.4.4.6 Materiální a nemateriální pomoc	39
1.4.4.7 Zasáhnout nebo nezasáhnout	39
1.4.5 Typy způsobu zvládnutí dilemat.....	40
1.4.5.1 Obcházení dilemat	41
1.4.5.2 Změna podmínek existence dilematu.....	41
1.4.5.3 Setrvání u dilematu	41
1.5 Dilema sociálního pracovníka v kontextu společné a střídavé péče rodičů	43
1.5.1 Pojem společná a střídavá péče	43
1.5.2 Podmínky pro úspěšnou střídavou péči	45
1.5.3 Výhody a nevýhody střídavé péče	46
1.6 Úprava poměrů k nezletilým dětem	47
1.6.1 Úprava styku rodiče s nezletilým dítětem	47
2 Cíl práce a výzkumné otázky	49
2.1 Cíl práce	49
2.2 Výzkumné otázky	49
3 Metodika	50

3.1 Strategie výzkumu.....	50
3.2 Charakteristika výzkumného souboru.....	52
3.3 Realizace výzkumu.....	52
4 Výsledky a jejich interpretace.....	54
4.1 Zpracování interview	54
4.2 Výsledky	56
5 Diskuze	65
6 Závěr.....	74
7 Seznam použitých zdrojů	76
8 Seznam příloh.....	81

Seznam použitých zkratk

atd. – a tak dále

apod – a podobně

OSPOD – oddělení sociálně-právní ochrany dětí

ZOR – zákon o rodině

Úvod

Za nestabilní rodinu lze označit takový typ rodiny, který v sobě zahrnuje vnitřní napětí mezi rodiči (nejčastěji manžely) způsobené sociálními a ekonomickými příčinami nebo napjatými mezilidskými vztahy. V našich podmínkách vzniká neúplná rodina nejčastěji rozvodem rodičů. Rozvod znamená ukončení manželství rozhodnutím soudu. Soud může manželství na návrh některého z manželů rozvést, jsou-li vztahy mezi manžely tak vážně rozvráceny, že manželství nemůže plnit svůj společenský účel. Rozvod zasáhne do životů celé rodiny, ale nejvíce jím trpí děti. V případě, kdy už dojde k rozvodu rodičů, je důležité zachovat dítěti všechny jistoty, které mu zbývají. Dítěti by měl být maximálně zachován režim péče, který probíhal před rozvodem (Dudová, 2007).

V České republice je stále střídavá péče ještě pro řadu lidí jen obtížně přijatelná, a to z mnoha důvodů. Jedním z nich jsou stereotypy běžné populace o tradiční mateřské a otcovské roli.

Střídavá péče znamená střídavý pobyt dítěte u každého z rodičů po určitém časovém období (Dudová, 2007). Toto období opět záleží na dohodě rodičů a odvíjí se od věku a potřeb dětí. Důležitou roli zde hraje také vzdálenosti bydlišť obou rodičů. Předpokladem dobrého fungování střídavé péče je přání dítěte žít s oběma rodiči a podobný přístup k výchově dítěte u obou rodičů. Nezbytnou podmínkou k realizaci střídavé péče u dítěte školního věku je také zachování školní docházky do jedné školy a skutečnost, že bude mít možnost provozovat své volnočasové aktivity. Rodiče musí být dohodnuti na mnoha věcech, týkajících se každodenního života dítěte.

Orgán sociálně-právní ochrany dětí je zde v pozici kolizního opatrovníka, který hájí zájmy dítěte a k návrhu rodičů zaujímá u soudního jednání stanovisko. Může střídavou péči doporučit anebo naopak navrhnout jiný typ péče.

Sociální pracovníci obecně se při práci s klienty často potýkají s nesourodými pracovními podmínkami. Nutnost vypořádat se s podmínkami práce, ne vždy zcela ideálními, staví sociální pracovníky před dilemata a nutí je rozhodovat mezi dvěma vzájemně se vylučujícími možnostmi. Pro sociální pracovníky je tato volba obtížná, jelikož nesourodé pracovní podmínky naráží na jejich morální ideály, je však nutná.

Proto vyvíjejí různé strategie, jak řešit dilemata, se kterými se setkávají. Ne vždy se jim podaří vyřešit problémy úspěšně a to pak často vede k negativním dopadům na práci s klienty. Ve své práci bych chtěla upozornit na dilemata, která jsou součástí práce sociálních pracovníků.

Dalším důvodem, proč jsem se pro dané téma rozhodla, bylo absolvování praxe na OSPOD (oddělení sociálně-právní ochrany dětí). Na tomto pracovišti jsem měla možnost blíže se seznámit s druhy úpravy styků a také získat cenné informace od sociálních pracovníků ohledně rozhodnutí o úpravě styku u konkrétních rodin.

Diplomová práce by mohla být námětem pro sociální pracovníky do vlastní praxe, příklady dobré praxe v kontextu střídavé péče o děti.

Na začátek teoretické části jsem umístila kapitolu o samotné rodině, o tom jaké jsou její funkce, dále se věnuji manželství a rodičovství. V další kapitole se zabývám rozvodem, objasňuji rozvod manželství s nezletilými dětmi a jaké jsou příčiny rozvodovosti a reakce dětí na rozvod. Na to navazují kapitolou sociální pracovník OSPOD (oddělení sociálně-právní ochrany dětí), jeho role a kompetence, s jakými dilematy se setkává při své práci. V neposlední řadě se zabývám společnou a střídavou péčí. Jaké jsou předpoklady úspěšné střídavé péče, její výhody a nevýhody.

Praktická část vychází z poznatků a údajů mého kvalitativního výzkumu.

Cílem diplomové práce je popsat dilemata sociálního pracovníka v souvislosti s návrhem střídavé péče u nezletilého dítěte.

1 Současný stav

1.1 Rodina

1.1.1 Definice rodiny

Dlouhodobým problémem je definování samotného pojmu **rodina** ve společenských vědách. Existuje mnoho definic rodiny. Rodina je v první řadě charakterizována z hlediska svého postavení ve společenském systému a z hlediska vazeb, sociálních funkcí a základních sociálních procesů, které v rodině probíhají (Hrušáková, Králíčková, 1998).

Obecně lze rodinu charakterizovat jako malou skupinu osob, které jsou navzájem spojeny manželskými nebo příbuzenskými vztahy a společným způsobem života (Hrušáková, Králíčková, 1998).

(Matoušek, 2003) definuje rodinu v užším pojetí jako skupinu lidí spojená pouty pokrevního příbuzenství nebo právních svazků (sňatek, adopce).

Dobře fungující rodina je ta s přirozeným prostředím pro děti, pro jejich šťastný život a příznivý vývoj. Každý z rodičů by si měl uvědomit, že jeho dítě potřebuje ke šťastnému dětství mámu a tátu, potřebuje jejich pohlazení, vedení, ale i pokárání a širší rodinu (MPSV, 2009).

1.1.2 Funkce rodiny

Rodina zajišťuje mnoho činností – zabezpečuje své členy hmotně, pečuje o zdraví a výživu, vytváří specifické socializační a výchovné prostředí pro děti, vštěpuje jim morální postoje, ovlivňuje je, chrání, usměrňuje a podporuje (Kraus, Poláčková 2001).

Rodina plní i určité role ve vztahu ke společnosti. Je to zejména reprodukce obyvatelstva, a to jak reprodukce biologická, tak i kulturní (Kraus, Poláčková 2001).

Přirozené funkce rodiny:

- **Biologicko-reprodukční funkce**, která má význam jak pro společnost jako celek, tak také pro jedince, kteří rodinu tvoří. Pro svůj zdárný rozvoj potřebuje společnost stabilní reprodukční základnu. V jejím zájmu tedy je, aby se rodil takový počet dětí, který tyto perspektivy naplní (Kraus, 2008).

Existencí rodiny je také společensky a kulturně regulována sexualita. Význam této funkce rodiny pro samotného jedince je pak spatřován jednak v uspokojování jeho biologických a sexuálních potřeb, ale také v uspokojování potřeby pokračování rodu každého jedince (Kraus, Poláčková 2001).

- **Sociálně-ekonomická funkce** rodiny zahrnuje řadu aspektů. Rodina je chápána jako významný prvek v rozvoji ekonomického systému společnosti. Její členové se zapojují do výrobní a nevýrobní sféry v rámci výkonu určitého povolání a zároveň se rodina sama stává významným spotřebitelem, na němž je velmi závislý trh (Kraus, Poláčková 2001). Poruchy ekonomické funkce se projevují v hmotném nedostatku rodin, což v současné době někdy bývá důsledkem nezaměstnanosti nebo zvyšování nákladů (Kraus, 2008).

- **Ochranná funkce** spočívá v zajišťování životních potřeb (biologických, hygienických, zdravotních) nejen dětí, ale všech členů rodiny. Po roce 1990 je rodina na této funkci více zainteresována a očekává se od ní větší spoluúčast na jejím plnění (Kraus, 2008).

- **Socializačně-výchovná funkce** hovoří o rodině jako o první sociální skupině, která učí dítě přizpůsobovat se sociálnímu životu, osvojovat si základní návyky a způsoby chování běžné ve společnosti. Ústřední úlohou socializačního procesu v rodině zůstává příprava dětí a mladistvých na vstup do praktického života (Kraus, 2008).

- **Emocionální funkce** je pro rodinu zásadní a nezastupitelná. Žádná jiná instituce nedokáže vytvořit podobné a tak potřebné citové zázemí, pocit lásky, bezpečí a jistoty, a tak podstata a smysl nemohou být nikdy proměněny (Kraus, 2008).

1.1.3 Manželství

Na úvod je důležité říci, že dle § 1 zákona o rodině (dále jen ZOR) je „*manželství trvalé společenství muže a ženy založené zákonem stanoveným způsobem.*“ Manželství se uzavírá svobodným a úplným souhlasným prohlášením muže a ženy, kteří spolu chtějí uzavřít manželství. Jeho hlavním účelem je založení rodiny a řádná výchova dětí.

Manželství se dnes už nepovažuje za předstupeň rodičovství. Stoupá počet rodin s jedním rodičem. Vychovávat dítě mimo manželství ztratilo své stigma, stalo se to přijatelným řešením. Jde o to, že stále narůstá počet dětí, které jsou ochuzeny o oddanou lásku, péči a vedení obou rodičů (Rozehnalová, 2006).

Dle ZOR rozhodují o záležitostech rodiny manželé společně. Pokud se nedohodnou o důležitých věcech, rozhodne na návrh jednoho z manželů soud (Šmolka, Mach 2008).

1.1.4 Rodičovství

Pojmy rodina a rodičovství spolu velmi souvisí. Jsou chápány jako tradice, která má kořeny v dávné minulosti. Rodičovství představuje soubor jistých osobních vlastností, teoretických poznatků, ale i různých praktických zkušeností, které jsou podmínkou toho, aby rodič dokázal zabezpečit zdravé děti a vychovávat je. Rodičem je ten, kdo se stará o děti a jejich základní životní potřeby jako je otec a matka (Bujnová, 2005).

Dítě se rodí do partnerské dvojice, ve které je muž – otec dítěte a žena – matka dítěte. Pro dítě je tato partnerská dvojice naprosto přirozená. Na základě toho, že vznikne nějaká neshoda mezi rodiči (příčinou rozvodů bývají jen v mála procentech děti), se rodiče rozhodnou rozvést se. Jestliže dítě bylo přirozeně zvyklé na to, že žilo s oběma rodiči, je pro něho nyní tato situace zvláštní, nepochopitelná a nepřirozená, že zůstane pouze s jedním rodičem a u druhého bude většinou dvakrát měsíčně na víkend (Špaňhelová, 2005).

Stát se rodičem je událostí, která změní náš život. Mnoho lidí to vnímá, jako by se náhle ocitli v jiném světě. Rodiče se často nachází v situaci, kdy si nedělají starosti o sebe, ale prožívají starosti o životy svých dětí (Rozeňalová, 2004).

Rodičovství je náročné a zároveň si od nás žádá mnohé. Především výchova dítěte si v životě žádá značné odpoutání se od vlastních potřeb. Narození dítěte přináší mnoho nového do dosud pohodlného života. Vyžaduje celkovou změnu denního režimu rodičů, znamená pro ně celou řadu závažných povinností a nedovoluje už se tak věnovat vlastním zájmům. Rodičovství vyvolává i mnoho starostí, obav a konfliktů. V dnešní době je stále obtížnější být rodičem. Jsme stále závislejší na technice, přeceňují se hmotné věci, narůstá bezohlednost, jsme vystaveni negativním rizikovým jevům více než kdy jindy (Satirová, 2006).

Rodič musí být ve výchově přítomen. Investovat svůj čas, vzdát se i vlastního pohodlí a zájmů. Mnohé rodiny se rozpadají v důsledku nedbalosti, nezájmu a neochoty vyjít si vstříc (Rogge, 2010).

Pokud jeden z rodičů zanedbává a zároveň nechává starost a péči o děti na druhém, nemůže očekávat, že jeho nepřítomnost bude nahrazena nasazením druhého. Nevznikne v rodině harmonie, ale naopak bude rodina narušená a výrazně oslabená. I přes veškerou snahu nemůže matka nahradit otce a ani otec nebude moci nahradit matku (Rozeňalová, 2006).

1.1.1.1 Rodičovská zodpovědnost

Rodičovská zodpovědnost je základem pro vztahy mezi rodiči a dětmi, kterou zákon o rodině definuje jako souhrn práv a povinností. Trvá od narození dítěte do nabytí jeho zletilosti. Při výkonu práv a povinností, které vyplývají z rodičovské zodpovědnosti, jsou rodiče povinni důsledně chránit zájmy dítěte, řídit jeho jednání a vykonávat nad ním dohled, který odpovídá stupni jeho vývoje (MPSV, 2009).

Rozhodování rodičů o nezletilých dětech by mělo být společné. Pokud se rodiče nedohodnou o důležitých věcech při výkonu rodičovské zodpovědnosti, rozhodne soud (Šmolka, Mach 2008).

1.1.5 Výchova

Ze začátku je pro dítě nejdůležitější osobou jeho matka, která je zodpovědná za adekvátní uspokojování potřeb svého dítěte. Později na důležitosti nabývá také osoba otce, popřípadě sourozenců a jiných příslušníků širší rodiny (Peterková, 2011).

Na vývoj dítěte má vliv mnoho dalších činitelů, jako například zda je rodina úplná či neúplná, jaká je její soudržnost, socioekonomický standard aj. (Peterková, 2011).

1.1.5.1 Role otce ve výchově

V současné době stále převládá poměrně rozšířený názor, že dítěti postačí ke svému zdravému vývoji výhradně matka, protože ona má všechny důležité kompetence pro výchovu dětí (Bobelová, 2012).

Mnoho lidí se domnívá, že otec není vůči dětem tak citlivý a také příliš neoplývá dovednostmi se o ně správně postarat. Na druhou stranu existuje mnoho důkazů, že pouze matka nestačí (Bobelová, 2012).

Přestože je pro dítě primární osobou matka, nemůže nahradit zcela oba rodiče. Otec projevuje specifické verbální, ale i neverbální komunikační chování, které je odlišné než u žen. Má vliv na jazykový vývoj, způsob interakčního chování dítěte a vývoj jeho pohlavní identity. Muži mohou v roli milující otce působit stejně efektivně jako matky. Především tím, že převezmou základní péči o kojence, rozšíří svou schopnost empatie a životní zkušenost (Bobelová, 2012).

Každý muž se k této otcovské roli staví jinak. Nejvíce to závisí na jeho nadšení pro tuto roli, dále postavou jeho vlastního otce, představou o otcovství, rolí v zaměstnání, právní, sociální, kulturní a ekonomickou orientací a rodinnými problémy. Nejvíce rozhodujícím faktorem je nejspíše otisk vlastního otce, tento faktor působí vždy, ať už vědomě či nevědomě (Bobelová, 2012).

1.1.6 Rodina úplná

Úplnou rodinu tvoří otec, matka a nejméně jedno dítě. Tato uvedená struktura reprezentuje nejrozšířenější typ rodiny - tzv. základní rodinu. Alespoň z teoretického hlediska můžeme tento model rodiny pokládat za nejvhodnější pro výchovu dítěte. Jedná se tedy o takový typ rodiny, kde dítě vyrůstá v přítomnosti obou rodičů, otce i matky, kteří plní své funkce (Bujnová, 2005 s. 40-41).

Kvalitní vztah mezi rodiči je důležitým modelem, podle kterého si dítě nebo děti učí vytvářet svoje budoucí vztahy (Bujnová, 2005).

Páteří každé úplné rodiny je vztah mezi rodiči, vytvářející rodinnou atmosféru a významně určuje i ostatní vztahy, př. vztahy rodičů k dětem (Vymětal, 2004).

I v úplných rodinách je zcela běžné, že se výchovné metody obou rodičů různí. Je to nejen přirozené a vyplývající z lidské individuality. Z této rozmanitosti naopak dítě čerpá při řešení různých životních situací. Zejména při jejich řešení je dítě schopno lépe volit mezi několika variantami přístupu (Cihlár, 2011).

1. 1. 7 Rodina neúplná

Neúplné rodiny jsou definovány jako domácnosti tvořené jedním rodičem s dítětem nebo dětmi. Rodiny s jedním rodičem představují stále častější rodinný typ (Bujnová, 2005 s. 40-45). Vznik neúplných rodin může nastat v důsledku rozvodu, úmrtí partnera

nebo narozením dítěte svobodné matce, která žije bez partnera. Neúplné rodiny jsou většinou vedeny osamělou ženou, zatímco muži po rozvodu častokrát zakládají další rodinu, do které nová partnerka obvykle přivádí i své děti (Dudová, 2007).

Úloha otce je častěji redukována pouze na živitele rodiny a po rozvodu má pouze povinnost finančně přispívat na potřeby dítěte a právo stýkat se s ním ve stanovené míře. Matky v čele neúplných rodin se mohou setkávat s řadou problémů, především s problematikou (financí, zaměstnání, vedení domácnosti, problémy se vztahy – konfliktní vztah s bývalým manželem, problémová interakce s dětmi, aj.) (Dudová, 2007).

Dalším problémem, na který ženy po rozvodu nebo při uvažování nad rozvodem narážejí, je sociální stigma „*neúplné rodiny*“. Matky si ale stále uvědomují, že rodina, ve které není přítomen otec, není ideální a zároveň to není typ uspořádání, který by si svobodně vybraly a ke kterému ve svém životě směřovaly (Dudová, 2007).

V případě neúplných rodin je důležité poznamenat, že v těchto rodinách často chybí vzor otce nebo matky (častěji vzor otce), což může mít v budoucnosti negativní vliv na navazování partnerských vztahů (Bujnová, 2005).

Rozvedené matky se nejdříve musí vyrovnat se svým novým sociálním statutem, který je doprovázen negativními stereotypy. Tyto matky život v neúplné rodině vnímají nutně jako životní prohru a nespravedlnost. Opakovaným případem je ale i situace, kdy matka volí neúplnou rodinu jako východisko z neudržitelných podmínek. Život v neúplné rodině pro ženu znamená více klidu pro výchovu dětí (Dudová, 2007).

1.2 Rozvod

„Někdy přijde ve vztahu chvíle, kdy přes všechnu upřímnou snahu vyřešit neshody a obnovit společnou minulost už nic jiného než trápení nezbyvá a krása světa jen krutě kontrastuje s vaším bolestným zápasem.“

David Viscott

1.2.1 Rozvod manželství s nezletilými dětmi

Rozvod manželství a rozpad rodiny představují jedno z nejsvízelnějších období, a to nejen pro přímé účastníky rozvodu (tj. pro rodiče a děti), ale také často pro širší rodinu (Matějček, Dytrych 2002).

Jedná se o období naplněné frustrací důležitých lidských potřeb a zároveň způsobuje intenzivní a dlouhotrvající stres především pro děti (Emery, 1999).

Rozvod je považován za významnou událost v životě lidí s řadou sociálních důsledků, včetně narušení fungování rodiny a výchovy dětí. Často vede k významné ekonomické změně, mění se sociální postavení některých členů rodiny (Piler, 2010).

Spory a konflikty provázejí společnost a zároveň jsou trvalou součástí mezilidských vztahů (Margerum, 2011). K nejvíce emočně a citově náročným sporům se řadí ty rodinné, především rozvodové (Bakalář, 2006). Rozvod bývá chápán jako ohraničená a konečná událost, kterou uzavírá soud (Teyber, 2001).

Především rozvod rodičů patří mezi náročnou situaci v životě dítěte. Tuto situaci prožívá každé dítě jinak. Jak to prožívá, závisí na tom, v jakém věku je, jakého je temperamentu, jaké má zkušenosti v životě, jak tyto zkušenosti zvládá a kdo mu v tom pomáhá (Špaňhelová, 2012).

Dítě ve věku batolete ještě nechápe souvislosti a často ani obsah sdělení. Důležité je, aby obsah byl stručný, jasný a aby rodič např. každé ráno poznamenal, jak bude daný

den vypadat. Předškolák si již dokáže představit co je to včera, dnes, zítra a později si i dokáže představit, co je to celý týden. Školák si dokáže dobře spočítat dny, dokáže si později představit, co v daném dnu má za vyučovací předměty a zároveň jaký zájmový kroužek ho čeká, když bude či nebude s mámou nebo s tátou. Dítě v pubertě vše chápe velmi dobře, srozumitelně a věcně (Špaňhelová, 2012).

Rozvod můžeme rozdělit do třech fází (Matějček, Dytrych 2002):

- Manželský nesoulad,
- Manželský rozvrat,
- Rozvod.

Manželský nesoulad vzniká z více či méně podstatných konfliktů, ve kterých se prokazuje snížená schopnost partnerů nalézt vhodné kompromisy a konflikty řešit. Manželský nesoulad, který je poměrně běžný, přechází v menší části případů v manželský rozvrat (Matějček, Dytrych 2002).

V **manželském rozvratu** jde o podstatnější omezení některé ze základních rodinných funkcí (Matějček, Dytrych 2002).

Rozvod je formálně právním ukončením manželského vztahu dvou jedinců. Rozvod není už jen součástí rodinného života, ale vstupují sem i úřední instituce (např. soudy, právníci, oddělení péče o dítě aj.) (Matějček, Dytrych 2002).

Lidé vstupující do manželství, chtějí důležité věci: aby je měl někdo rád a byli pro někoho důležití. Není snadné dosáhnout šťastného manželství, v případě, že začne skřípat mnoho maličností, mohou z nich vyvstat velké problémy (Smith, 2004).

Nezletilé dítě není chráněno proti rozvodu manželství jeho rodičů, je ale však potřeba je chránit ve spojení s rozvodem (Hrušáková, Králíčková, 1998). Rozvod pro děti obvykle znamená mnoho nejistého, co se vlastně bude dít (Smith, 2004). Mnoho dětí se obává, že přijde o oba rodiče. Co se týká mladších dětí, ty se bojí, že by je rodiče mohli fyzicky opustit. Podíváme-li se na tento strach z pohledu dítěte, je oprávněný, vychází z jeho zkušeností. Dítě náhle vidí, že se jeden z rodičů (obvykle otec) odstěhuje (Teyber, 2007).

Ve fázi rozpadající se rodiny je tento strach naprosto přirozený. Děti jsou v porovnání s dospělými zatím nedostatečně vybaveny k tomu, aby dokázaly pocity bolesti pochopit a následně se s nimi vyrovnat. Jedním z problémů, který počátek manželského rozvratu vyvolává u nezletilých dětí je obava z odloučení a ztráty (Teyber, 2007). Řada odborníků tvrdí, že právě strach z odloučení je nejbolestivějším pocitem, jaký kdy můžeme zažít (Teyber, 2007).

Jednou z nejtěžších věcí pro mnoho rozvádějících se rodičů je vysvětlit dětem příčinu a průběh odloučení a rozvodu. Nejlepším způsobem, jak sdělit dětem o rozvodu je, aby si oba rodiče s ním sedli a mluvili o tom (Teyber, 2007).

Všeobecně platí, že se dětem nemá lhát, ale není nutné jim sdělovat celou pravdu, a to v případě tehdy, pokud je ne zcela jasná (Novák, Průchová, 2005).

Je důležité, aby rodiče dítěti o stěhování řekli alespoň týden předem. Pokud se odstěhuje předtím, než je dítě na takový zásadní krok připraveno, stává se pro něj neočekávaný odchod obrovským zdrojem stresu a rodiče budou v jeho očích svou důvěryhodnost velmi těžko získávat zpět (Teyber, 2007).

Dítě si nedovede představit, co rozvod představuje, a dospělí se sami nacházejí uprostřed vlastní osobní krize a těžkostí, proto pro ně bývá vysvětlování velmi obtížné. Je dobré, říci dětem, co mohou očekávat, vysvětlit rozvod a ujistit děti o jejich trvalém vztahu s oběma rodiči (Teyber, 2007).

1.2.2 Příčiny rozvodovosti

V našich podmínkách je rozvod vnímám téměř jako norma. Dle údajů Českého statistického úřadu se řadí mezi nejčastější příčiny rozvodů *rozdílnost povah, názorů a zájmů*, nevěra, dále pak alkoholismus, nezájem o rodinu, neuvážený sňatek, sexuální neshody (Žváčková, 2011).

Jak už bylo napsáno výše, *rozdílnost povah, názorů a zájmů* patří mezi nejčastější příčinu rozvodu. V praxi se jedná především o obvyklé rozvodové žaloby, které často

začínají slovy: Naše manželství jsme uzavírali po dlouholeté známosti z důvodu citové náklonnosti, a jelikož jsme očekávali narození dítěte (Hrušáková, 2003).

Dalším nejčastějším důvodem rozvodu je uváděna *nevěra* jednoho z manželů. Důležité je uvést, že nevěra má sama o sobě jistě nějakou jinou příčinu. Nevěra nahodilá, krátkodobá je velmi zřídka příčinou rozvodu. Dle názorů manželských poradců muži a především ženy se k nevěře přiznávají tehdy, chtějí-li se rozvést, protože už plánují svatbu se svým mimomanželským partnerem (Hrušáková, 2003).

1.2.3 Reakce dětí na rozvod

Jak prožívají děti rozvod rodičů? V době rozvodu se děti projevují rozporuplnými reakcemi.

- *Reakce v kruhu rodiny* – mezi faktory ovlivňující reakci dětí na rozvod rodičů patří i ty, jež souvisejí s jejich osobností. Jsou děti, které se umějí vyrovnat s potížemi, bývají nezávislé, ale i přesto jsou schopné vyhledat lidi, u nichž najdou podporu. Tyto děti se s rozvodem rodičů vyrovnávají pravděpodobně dobře, ale někdy skrývají své pocity, obzvláště chtějí-li chránit jiné členy rodiny (Smith, 2004). Na opačném konci stojí děti, které ztrácejí veškerou sebedůvěru a danou situaci vnímají jako nespravedlivou. Cítí se opuštěné, zoufalé a jsou nešťastné (Smith, 2004).
- *Dětské strategie* – děti používají množství strategií, které jim pomáhají vyrovnávat se se situacemi, jež jsou pro ně nežádoucí a které nevznikly jejich přičiněním. Děti strádající pocitem ztráty mnohdy vykazují psychosomatické příznaky, např. bolesti, poruchy spánku, poruchy příjmu potravy (Smith, 2004).
- *Reakce v různém věku* – mnohé pocity jsou stejné, ale mění se jejich vyjádření. Děti do tří let věku jsou ještě příliš malé na to, aby chápaly, co znamená rozvod, ale nejsou malé na to, aby se cítily osamělé a opuštěné. Čtyřleté a pětileté děti někdy přestanou mluvit anebo se vrátí ke žvatlání, někdy se začnou bát (hlavně

v noci) a pomočovat se. Malé děti nechápou, co se děje kolem rozvodu, a už vůbec nevědí proč. Přibližně kolem osmého roku děti pokročí na cestě ke zralosti a hlavně chlapci se musí vyrovnávat se skutečností, že otec není zpravidla nablízku, aby je pochválil, povzbudil nebo se účastnil jejich aktivity. U řady jedenáctiletých a dvanáctiletých dětí se objevují záchvaty vzteku a jsou náchylné k depresím, zatímco jiné děti cítí zlost na jednoho nebo oba rodiče za to, že se rozvedli (Smith, 2004). U čtrnáctiletých a sedmnáctiletých se objevuje pubertální náladovost, která vzrůstá situačně rozvodovou zátěží. I bez rozvodu je v tomto věku velmi těžké udržet si určitou autoritu. Hrozí zde delikvence, užívání drog, pocity úzkosti, nejistota, strach z budoucnosti (Novák, Průchová, 2005).

- *Smutek, ztráta a osamělost* – dítě není denně v kontaktu s jedním rodičem. Smutek je projevem pocitu ztráty a je nejzřetelnější emocí, jakou prožívají děti rozvedených rodičů. Děti, jejichž smutek nikdo nesdílí, často trpí pocitem osamělosti (Smith, 2004).
- *Vztek* – dítě vůči svým rodičům může delší dobu pociťovat vztek, protože dávno nenaplnovali jeho potřeby. U dětí může vztek skrývat pocit, že o ně nikdo nestojí (Smith, 2004).
- *Pocit viny* – děti mají dojem, že si zaslouží trest kvůli svým špatným myšlenkám. Jsou přesvědčeny, že zavinily rozvod rodičů, nebo že mu měly zabránit (Smith, 2004).
- *Závist* – děti obtížně zvládají závist vůči úplným rodinám. Domnívají se, že úplné rodiny mají skvělé prázdniny, jezdí do zahraničí, mají peníze na nové auto a oblečení (Smith, 2004).

1.3 Sociální pracovník orgánu sociálně-právní ochrany dětí

1.3.1 Role a kompetence sociálního pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany dětí v rozvodové situaci

Zákon č. 359/1999 Sb. upravuje postavení, činnost a pravomoci orgánů sociálně-právní ochrany dětí. Hlavním úkolem orgánů sociálně-právní ochrany dětí (dále jen OSPOD) je ochrana zájmů dítěte. O úpravě poměrů nezletilých dětí rozhoduje výhradně soud (Novák, Průchová, 2005).

Sociální pracovníci zejména sledují situaci tak či onak ohroženého dítěte a mohou využít několik kroků a opatření, které jsou určené k nápravě situace. Nejčastěji se jedná o rozhovor s rodiči směřující k dodržování dohod mezi nimi. S dalšími návrhy se OSPOD může obracet na soud. Podstatou sociálně-právní ochrany je zájem a blaho dítěte (Novák, Průchová, 2005).

Rodiče často vyjadřují nesouhlas s činností, kterou orgán sociálně-právní ochrany dětí zasahuje do poměrů mezi rodiči a dětmi anebo jsou rozladěni, jak tento zmiňovaný orgán informuje opatrovnický soud zejména o tom, v jakých životních podmínkách jejich děti žijí. Zvláště tehdy, když toto sociální šetření dopadne pro některého z rodičů nepříznivě (Svoboda, 2009).

Sociální pracovník SPOD spolupracuje s rodiči, dětmi, ústavními zařízeními, neziskovými organizacemi, nadřazenými orgány, orgány činnými v trestním řízení (Policie ČR, státní zastupitelství a soud), úřady, školami, atd.

Z obsahu sociální práce s rodinou a dětmi, uskutečňované v rámci sociálně-právní ochrany dětí je v převážné míře patrná značná náročnost pro sociálního pracovníka. Náročnost spočívá zejména ve skutečnosti, že osoba zletilá si obvykle zvolí formu pomoci a řešení. Za své rozhodnutí si jako osoba zcela způsobilá k právním úkonům také zodpovídá. Při poskytování sociálně-právní ochrany dětem však za pomoc a ochranu dětí jsou zodpovědní především rodiče nebo jiné osoby, které jsou odpovědné za dítě. V případě, že problém, který nastal, rodiče nevidí nebo nechtějí vidět a tudíž ani

řešit, musí stát prostřednictvím svých orgánů zasáhnout a začít problém řešit, a to i proti vůli odpovědných osob (Novotná, 2008).

Nejčastější spolupráce s rodinou spočívá ve výkonu tzv. kolizního opatrovníka u soudního řízení o úpravu výchovy a výživného nezletilého dítěte, a to v době, kdy se rodiče rozvádí a je potřeba rozhodnutí soudu o svěřením nezletilého dítěte do péče jednoho z rodičů. U takového jednání sociální pracovník zastupuje a hájí především zájmy dítěte, vyjadřuje se k návrhům jednotlivých účastníků, eventuelně on sám podává návrhy řešení (Jančíková, 2012).

Další důležitou náplní práce sociálního pracovníka jsou sociální šetření v místě, kde se nezletilé dítě zdržuje, které je nějakým způsobem ohrožené (psychicky, fyzicky, sexuálně, zanedbáváním péče) (Jančíková, 2012). Nedílnou součástí práce sociálního pracovníka jsou návštěvy dětí v ústavních zařízeních, výkon soudního dohledu, ale i návštěva dětí, které jsou v péči jiných fyzických osob než rodičů (Jančíková, 2012).

Sociální pracovník musí mít také komunikativní schopnosti jednat se svými klienty, ale také s ostatními osobami, s institucemi, úřady. Především vědomosti, znalosti a zkušenosti pomáhají pracovníkovi se vcítit do situace a problému klienta a tím porozumět jeho jednání, argumentům a jeho chování a také navrhnout klientovi přijatelné řešení (Novotná, 2008).

Musí být také citově stabilní a vyrovnaný, musí umět oddělovat svoje problémy od problémů druhých, tedy musí se umět ovládat a sebekontrolovat (Novotná, 2008).

Sociálně právní ochranou dětí se dle zákona o SPO rozumí především (MPSV, 2009):

- *„ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu,*
- *ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění,*
- *působení, které směřuje k obnovení narušených funkcí rodiny.“*

Dohoda o úpravě poměrů k nezletilým dětem pro dobu po rozvodu obsahuje zejména společné rozhodnutí, komu bude dítě po rozvodu svěřeno do péče, popřípadě zda bude probíhat společná nebo střídavá péče a jakou částkou bude jeden z rodičů přispívat na výživu dítěte. K dohodě se poté vyjadřuje opatrovník nezletilých dětí, tím je

zpravidla pověřen orgán sociálně-právní ochrany dětí působící u pověřeného obecního úřadu obce s rozšířenou působností v místě bydliště dítěte (Smith, 2004).

Ke každému nezletilému dítěti, kterému byl OSPOD ustanoven opatrovníkem v průběhu řízení o výkon rodičovské zodpovědnosti, vede příslušný úřad spisovou dokumentaci. Obsahuje především osobní údaje dítěte, jeho rodičů, údaje o výchovných poměrech dítěte, záznamy týkající se výsledků šetření v rodině, záznamy o jednání s rodiči, kopie podání učiněných soudu či jiným orgánům, písemná vyhotovení rozhodnutí týkající se případu (Novák, Průchová, 2005).

Zaměstnanci OSPOD jsou povinni zachovávat mlčenlivost o skutečnostech, se kterými se seznámili při provádění sociálně-právní ochrany nebo v přímé souvislosti s tím (MPSV, 2009).

Orgány zajišťující poskytování sociálně-právní ochranu dětí jsou (MPSV, 2009):

- **krajské úřady,**
- **obecní úřady obcí s rozšířenou působností** (městské úřady, ve statutárních městech magistráty a úřady městských obvodů, v Praze úřady pověřených městských částí),
- **obecní úřady,**
- **Ministerstvo práce a sociálních věcí,**
- **Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí,**
- **Úřad práce České republiky** – krajské pobočky a pobočka pro hlavní město Prahu.

Při rozhodování o svěřeni dítěte do výchovy jednoho z rodičů soud sleduje především zájem dítěte s ohledem na jeho osobnost, zejména vlohy, schopnosti a vývojové možnosti a se zřetelem na životní poměry rodičů. Dbá o to, aby bylo respektováno právo dítěte na péči obou rodičů a udržování pravidelného osobního styku s nimi, a právo druhého rodiče, kterému nebude dítě svěřeno, na pravidelnou informaci o dítěti (Bakalář, 2006). Soud dále přihlédně k citové orientaci a zázemí dítěte, výchovné schopnosti a odpovědnosti rodiče, stabilitě budoucího výchovného prostředí,

ke schopnosti rodiče dohodnout se na výchově dítěte s druhým rodičem, k hmotnému zabezpečení ze strany rodiče včetně bytových poměrů (Bakalář, 2006).

1.4 Dilema

1.4.1 Vymezení pojmu dilema

Dilema je „*nutná (někdy obtížná) volba mezi dvěma vzájemně se vylučujícími možnostmi.*“ (Klimeš, 1981, in Musil, 2004). Výše uvedená definice upozorňuje na dvě vlastnosti rozporuplných situací. Za prvé, některé možnosti nejsou slučitelné. Za druhé, s jejich výběrem bývá obtíž.

Sociální pracovníci jsou v řadě případů stavěni před nutnost rozhodování pro jedno řešení z takových alternativ, kdy ani jedno není optimální anebo morálně správné (Musil, 2004).

Sociální pracovníci pomáhajících, především profesionálních oborů jsou obvykle vystaveni nesourodým očekáváním. Stává se, že větší část veřejnosti očekává, že sociální pracovníci budou klienty odrazovat od zneužití státních prostředků a nedopustí, aby se stali závislími na jejich pomoci. Tyto situace mohou potkat sociální pracovníky stejně jako jejich kolegy z jiných pomáhajících oborů. Sociálních pracovníků se to však týká nejvíce a to z toho důvodu, že podstatou jejich specializované činnosti je za prvé řešení kolizních očekávání, za druhé využívání zdrojů, které jejich klientům nabízí programy sociální politiky, a za třetí spolupráce s pracovníky jiných organizací a oborů (Šrajer, Musil, 2008).

1.4.2 Zjevná a latentní dilemata

Před *zjevným dilematem* stojí ti sociální pracovníci, které nutí jejich pracovní podmínky, aby bezprostředně vybírali mezi dvěma, z jejich hlediska neslučitelnými možnostmi. Pracovníci obvykle naleznou nějaké, naléhavost jejich dilematu oslabující řešení. Ztěžující okolnosti mohou pominout a naléhavost dilematu ustoupí do pozadí. Lidé na tyto okolnosti pozapomenou a ze zjevného dilematu se stává *latentní dilema* (Musil, 2004).

Nelze říci, že zjevné dilema zcela zmizí. Lidé si zvyknou dilema oddalovat pro ně nějakým přijatelným způsobem. Paměť je docela pružná a dlouhodobá, dá se předpokládat, že latentní dilema jenom „čeká“ v mysli pracovníka na oživení okolností, které z něj opět mohou udělat dilema zjevné (Musil, 2004).

1.4.3 Všední dilemata

Všední dilemata vznikají tehdy, když sociální pracovníci vzhledem k nepříznivým pracovním podmínkám nemohou se svými klienty jednat takovým způsobem, jak oni sami by si představovali, nebo když v daných pracovních podmínkách mají možnost uplatnit odlišné, stejně přijatelné, ale jen těžko slučitelné postupy (Musil, 2004).

Nesourodé pracovní podmínky komplikují sociálním pracovníkům a dalším jejich spolupracovníkům vykonávat svou profesi v souladu s vlastním svědomím a přizpůsobovat svou práci cílům, zájmům a hodnotám, které považují za důležité. Sociální pracovníci se z tohoto důvodu snaží naleznout a ospravedlnit přijatelná řešení svých všedních dilemat, se kterými se musejí vypořádat (Musil, 2004).

1.4.4 Všední dilemata sociálních pracovníků

Musil (2004) všední dilemata systematicky rozpracoval do sedmi typů.

Jedná se o dilema mezi (Musil, 2004):

- komplexními a zjednodušenými cíli
- množstvím klientů a kvalitou poskytovaných služeb
- rovnocenným přístupem ke všem klientům a upřednostňováním některých z nich
- jednostranností a symetrií ve vztazích s klienty
- procedurálním a situačním přístupem k problémům klienta
- materiální a nemateriální pomoci
- snahou zasáhnout nebo nezasáhnout.

1.4.4.1 Komplexní a zjednodušené cíle

Dilema mezi komplexními a zjednodušenými cíli vyplývá z nejasnosti cílů sociálních služeb. Cíle sociálních služeb bývají vymezeny výhradně rámcově z důvodu, aby si je veřejnost mohla idealizovat podle vlastních představ. Sociální pracovníci, kteří poskytují služby, činí totéž a cíl si přeměňují do konkrétní podoby po svém (Lipsky, 1980, in Musil, 2004).

Nejednoznačnost cílů může v některých případech vyplývat ze strany tvůrců konkrétního programu služeb vyhnout se konfliktům, které provázejí projektování programu. Sociální pracovníci postrádají prováděcí předpisy a metodiku příslušného programu, které si potom jsou nuceni formulovat po svém, což se může setkat s kritikou nebo oceněním ze strany tvůrců. Příčinou nejednoznačnosti cílů mohou být životní potíže klienta, které jsou složité a těžko plně poznatelné (Musil, 2004).

Dalším ztížením práce sociálních pracovníků je situace, kdy není vždy jasné a popřípadě jakým způsobem dosáhnout očekávaných cílů. Posledním zdrojem potíží jsou

rozdílná očekávání zainteresovaných subjektů, poskytující veřejné služby. Za prvé do konfliktu se dostávají cíle zaměřené na klienta s cíli, jejichž dosažení očekává veřejnost, cíle zaměřené na klienta s cíli organizace anebo cíle, vyplývající z odlišných očekávání různých skupin (veřejnost, pracovníci, klienti, atd.) (Musil, 2004).

Aby se sociální pracovníci mohli věnovat nadále své práci, musí se nějakým způsobem s konkrétním dilematem umět vypořádat a rozhodnout se, jak dál budou jednat. Jelikož cíle sociálních pracovníků jsou rozporuplné a nejednoznačné, nezbyvá jim nic jiného, než nekonkrétní cíle konkretizovat a z těch cílů, které si konkurují, vybírají ty, které se navzájem slučují (Úlehla, 2007).

1.4.4.2 Množství klientů a kvalita služeb

Každodenním problémem všech sociálních pracovníků je velké množství klientů. Zvládání velkého počtu klientů vede k tomu, že sociální pracovník je nucen omezovat svůj čas, energii, ale i pozornost, kterou věnuje jednotlivým klientům. Musí respektovat zákony a zároveň se musí zavděčit zřizovateli, svým nadřízeným, kolegům, klientům i veřejnosti. Přetížení řeší sociální pracovníci tím, že se naučí nové způsoby práce, které zjednodušují celý proces práce s klientem (Lipsky, 1980, in Musil, 2004).

Sociální pracovníci si zpravidla nemohou dovolit dávat klientům najevo, že jim poskytují služby v omezené míře. Zároveň se snaží tlumit svou vstřícnost a přehlížejí nároky klientů, které by běžně klienta opravňovaly k tomu, aby mu sociální pracovník poskytl službu (Musil, 2004).

Lipsky (1980, in Musil, 2004) popisuje „obrannou“ strategii sociálních pracovníků, kteří se snaží udržet množství klientů v přijatelných mezích, a to jako *uvalování dodatečných nákladů na klienta*. Úkolem výše jmenovaných dodatečných nákladů je ztížit a zpomalit přístup klienta ke službě, popřípadě odložit nutnost vyřízení jeho záležitostí. Zejména se snaží klientovi znepříjemnit proces žádání o pomoc a odradit ho, snaží se ho přimět, aby svou současnou situaci řešil jinak a jinde, bez účasti sociálního

pracovníka daného pracoviště, který na klienta zrovna nemá čas. Někteří klienti to většinou vzdávají a tím je jejich počet redukován.

Dle Lipskeho (1980, in Musil, 2004) další možnou strategií, jak zvládnout více klientů za menší čas, ale na úkor kvality služby je *spoléhání na úsudek jiných*. Sociální pracovníci mohou tímto způsobem například ušetřit svůj čas a energii tím, že už nezkoumají komplexní okolnosti daného případu, ale vychází z názoru jiného kompetentního pracovníka (např. lékaře, pedagoga, psychologa).

Lipsky (1980, in Musil) uvádí, že sociální pracovníci mohou výše uvedené způsoby zatěžování svých klientů používat ve třech důvodech.

1. Objem a složitost práce, která se od nich očekává, hrozí přesažením jejich kapacit a možností.
2. Snaží si usnadnit svou práci.
3. Potřebují získat čas pro řešení záležitostí, které nemusí souviset s jejich pracovním posláním.

1.4.4.3 Neutrální přístup bez předsudků a rozlišování klientů podle vlastností

Toto dilema se také nazývá mezi neutralitou a favoritismem.

K rozlišování mezi klienty dochází dle Lipskyho (1980, in Musil, 2004) ze čtyř základních důvodů:

- 1) Společnost od sociálních pracovníků očekává pružné reagování na neopakovatelné situace, a že budou přistupovat k lidem s ohledem na individuální okolnosti jejich života.
- 2) Sociální pracovníci věnují více pozornosti práci, která je lépe uspokojuje.
- 3) Sociální pracovníci jsou povinni dobře hospodařit se zdroji. Mají volnost při rozhodování klienta, kterému zdroje poskytnout a kterému nikoliv. Obvykle zdroje využívají tam, kde to přinese větší užitek. O užitečnosti rozhodují sami sociální pracovníci.

- 4) Poskytování služeb různé kvality různým klientům, pomáhá sociálním pracovníkům zvládat pracovní zátěž, nejednoznačnost a psychické napětí jejich práce.

Na základě osobních sympatií, očekávaných reakcí a představ o sociální hodnotě lidí jednají všechny profese nejenom sociální pracovníci (Musil, 2004).

Sociální pracovníci se musí umět v množství klientů nějakým způsobem orientovat. Z tohoto důvodu připisují klientům různé charakteristiky, na základě kterých je pak zařazují do kategorií. Lidem těchto kategorií věnují různou pozornost a zároveň jim poskytují služby různé kvality. Někdy se řídí předsudky, které získali z širší společnosti, jindy mají naopak vlastní předsudky. Na základě těchto předsudků pak s klienty jednají (Šrajer, Musil, 2008).

Sociální pracovníci se dostávají do konfliktu očekávání, jelikož na jedné straně si do své profese nesou obecné představy a předsudky širší společnosti, naopak na druhé straně od nich tato společnost jako od pracovníků veřejných sociálních služeb očekává morální *neutralitu*. Od sociálních pracovníků je očekávána hodnotová neutralita v posuzování klientů, tedy, že za stejných podmínek budou jednat se všemi klienty stejně (Lipsky, 1980, in Musil, 2004).

1.4.4.4 Jednostrannost a symetrie ve vztahu s klientem

První alternativou dilematu mezi jednostranností a symetrií ve vztahu s klientem je „monolog“. Prostřednictvím tohoto přístupu sociální pracovník klienta vyslechne a vytvoří si vlastní názor na klienta a jeho situaci. Tento názor považuje za nestranný a objektivní (Musil, 2004).

Druhou alternativou je „dialog“. Sociální pracovník považuje svou představu klienta a jeho situace za rovnocennou s představou samotného klienta. V dialogu sociální pracovník chápe klienta jako komunikačního partnera a snaží se o vzájemné porozumění (Musil, 2004).

Dalším aspektem dilematu je princip držitele problému klienta. Tento princip napomáhá rozlišit přebírání kontroly při řešení problémů klientů od nabízení a poskytování pomoci (Úlehla, 2007). Rozlišení držitelů problému umožňuje upřesnit, jaké dovednosti a další postupy může sociální pracovník v tom či onom případě použít. Obě varianty představují pro sociálního pracovníka určité nebezpečí. Je-li držitelem problému klient, sociální pracovník mu poskytuje pomoc při řešení jeho vlastního problému. Jejich vztah je symetrický. Na druhé straně se sociální pracovník může ocitnout v pasti, jestliže si celou záležitost vezme na starost místo klienta. Naopak je-li držitelem problému sociální pracovník, skončí v pasti, jestliže pracuje na základě své, nikoliv klientovy objednávky (Úlehla, 2007).

Dle Úlehly (2007) je „kontrola“ totožná se snahou sociálního pracovníka měnit něco, co klient měnit nechce. „Kontrolu“ si klient neobjednal. „Pomoc“ spočívá v podpoře změny, kterou si klient objednal a očekává ji.

Dilema jednostrannosti a symetrie můžeme popsat jako střet mezi kontrolou a autoritou a podporou a pomocí. Přidělenou autoritu uplatňuje sociální pracovník spíše v jednostranném vztahu, kterou získal v rámci své funkce. Přirozená autorita sociálního pracovníka je založena na jeho osobních kvalitách. Musí o ni již od počátečního kontaktu s klientem usilovat. Díky tomu do vztahu s klientem proniká symetrie. Jestliže sociální pracovník chce získat přirozenou autoritu, musí být nejenom spolehlivý, ale musí dodržovat vlastní závazky vůči klientovi (Musil, 2004).

Dalším aspektem tohoto dilematu je konspirativní symetrie. Sociální pracovník se snaží naučit klienta respektovat „hodnoty a základní pravidla obce“ (Musil, 2004).

Dle Musila (2004) se sociální pracovníci snaží korigovat problematické návyky klienta. K tomu však potřebují získat jejich důvěru a zároveň ochotu ke spolupráci. Z tohoto důvodu tolerují klientovo nepřizpůsobivé chování a tají informace o tomto chování.

1.4.4.5 Procedurální a situační přístup

Toto dilema souvisí s otázkou, co se od sociálního pracovníka očekává. Zda bude problém klienta vyřizovat dle oficiálních návodů a procedur, nebo se k řešení problému postaví jako specialista, který s využitím svých odborných kompetencí si sám určí řešení daného problému (Musil, 2004).

V rámci procedurálního přístupu sociální pracovník chápe problém klienta jako podnět, na který je nutné reagovat předem stanoveným způsobem. Můžeme říci, že z tohoto hlediska sociální pracovník vnímá problém klienta jako „požadavek“, aby poskytl nebo odmítl poskytnout zákonem danou službu (např. finanční výpomoc) anebo provedl předepsaný zákrok (např. postoupil soudu návrh na odebrání dítěte z rodiny) (Musil, 2004).

Sociální pracovníci v rámci situačního přístupu považují problém klienta za součást situace, která zahrnuje další okolnosti klientova života a je důležité ji prozkoumat a posoudit. Nepředpokládá se, že by existovalo předem připravené řešení. Sociální pracovník odhaluje problémy klienta, jeho možnosti a souvislosti mezi nimi a dle svého posouzení určuje postup řešení (Šrajer, Musil, 2008).

Dle Lipskyho (1980, in Musil, 2004) situační přístup uplatňují především sociální pracovníci, kteří sami sebe považují za profesionály anebo chtějí získat postavení profesionála. Naopak procedurální přístup užívají sociální pracovníci tehdy, potřebují-li si svou práci ulehčit.

Sociální pracovníci se snaží během své práce s klienty nést v patnosti tři základní věci:

1. Svůj zájem.
2. Zájem klienta.
3. Dodržování zákonů a nařízení.

Jestliže mezi těmito cíli nastane konflikt, sociální pracovníci ho mohou řešit buď pro ně příznivější a praktičtější interpretace daného pravidla (tj. zákona, nařízení), které jim činí potíže nebo úmyslným nezjišťováním zájmu klienta (Šrajer, Musil, 2008).

1.4.4.6 Materiální a nemateriální pomoc

Cílem materiální pomoci je poskytnout klientovi momentální péči a zároveň zajistit uspokojení jeho aktuálních potřeb. Dle Laana (1998, in Musil, 2004) to jsou: sociálně-právní poradenství, finanční pomoc, poskytování pomoci při vyplňování formulářů, pomoc při využívání dalších služeb apod.

Dlouhodobější charakter má nemateriální pomoc. Jejím cílem je zlepšení schopnosti klienta zvládat anebo zlepšovat životní situaci vlastními silami. Sociální pracovník využívá psychosociální pomoc, pomoc při posilování schopnosti zvládat úkoly, role či problémy (Musil, 2004).

Laan (1998, in Musil, 2004) zdůrazňuje, aby sociální pracovníci mohli klientovi účinně pomoci, musí najít souvislosti mezi jejich materiálními a nemateriálními problémy a zároveň oba tyto dva typy pomoci dokázat propojit.

Laan (1998, in Musil, 2004) identifikuje tři možnosti, jak se sociální pracovníci k dilematu mohou postavit:

1. Rezignací na nemateriální pomoc.
2. Ztotožněním rysů materiální pomoci s kritérii kvality jakékoli pomoci.
3. Radikálním odmítnutím přílišné ekonomizace pomoci.

Je důležité, že první dvě možnosti vychází z představy oddělitelnosti materiální a nemateriální pomoci. Poslední možnost je založena na představě, že materiální a nemateriální pomoc jsou vzájemně propojené (Laan, 1998, in Musil, 2004).

1.4.4.7 Zasáhnout nebo nezasáhnout

Dilema zasáhnout nebo nezasáhnout je běžnou součástí práce sociálních pracovníků (Musil, 2004). Osobně se domnívám, že právě toto dilema je jedno z nejnáročnějších, neboť rozhodnutí, které z něj plyne, je závažné a výrazně zasahuje do práv dětí, rodičů a ovlivňuje řád rodiny.

Laan (1998, in Musil, 2004) uvádí, že sociální pracovníci se často pohybují na pomyslné „kladině“, ze které mohou snadno spadnout. Při řešení svěřených případů se musí vyvarovat dvou chyb. Nesmí jednat na základě „falešného poplachu“, a tím tedy „nesprávně zasáhnout“. Nesmí se však ani dopustit „nedbalosti“ a „nesprávně zasáhnout“. Naděje, aby se sociální pracovník na kladině udržel, je zachována, pokud bude uvážlivě a svědomitě posuzovat každý jednotlivý případ.

Sociální pracovníci často bojují mezi loajalitou ke klientovi a vlastní vázaností na další hodnoty. Pracovníci mají několik možností, jak udělat tyto dvě okolnosti méně rozporuplnými. Mají možnost klienta předem upozornit, kam až jejich loajalita a důvěrný vztah mezi sociálním pracovníkem sahá a kdy je možnost, že budou muset jednat primárně v jiném zájmu, než je zájem klienta. To však může již dopředu přinést do vztahu nejistotu a nedostatek důvěry (Šrajer, Musil, 2008).

Další z možností je pro sociální pracovníky získání souhlasu klienta s tím, aby sociální pracovník podnikl přiměřené kroky i v rozporu s momentální vůlí klienta, mohla-li by jinak být ohrožena další osoba. Tento souhlas je případně možné získat až po zásahu sociálního pracovníka, který takto dodatečně legitimizuje vlastní jednání (Šrajer, Musil, 2008).

1.4.5 Typy způsobu zvládnání dilemat

Často se stává, že předpoklady výkonu sociální práce nedovolují jednat při práci s klienty dle žádoucího způsobu. Pokud jsou sociální pracovníci nuceni rozhodovat se mezi jednáním v souladu s ideálem a tím, co jim umožňují pracovní podmínky, přináší jim to psychické strádání. Opakovaně musí volit mezi dvěma vzájemně neslučitelnými možnostmi (Musil, 2004 in Janebová, 2008).

1.4.5.1 Obcházení dilemat

Tento způsob spočívá ve snaze vyhnout se trápení s dilematem, aniž by to znamenalo změnu pracovních podmínek, které jsou předpokladem jeho vzniku. Vedeni touto snahou se sociální pracovníci chovají tak, aby svým klientům dokázaly za stávajících podmínek poskytnout služby dostatečné kvality a zachovali si pocit, že alespoň s určitou částí klientů pracují „dobře“ (Šrajer, Musil, 2008).

Opakovaný konflikt s těmito pracovními situacemi, s příznaky kolizních očekávání a s volbou neslučitelných možností přináší zejména psychickou zátěž, před níž se sociální pracovníci snaží unikát. Jednají proto takovým způsobem, který jim umožňuje odklánět pozornost od příznaků neslučitelnosti očekávání (Šrajer, Musil, 2008).

Pozornost je od dilematu odkloněna, ale dilema však latentně zůstává v pracovní situaci přítomno a může být kdykoliv změnou okolností (např. stížností klienta, příchodem nového pracovníka apod.) opět přesunuto do centra pozornosti. Říkáme tedy, že výsledkem obcházení dilematu je jeho zatlačení do latentní fáze a vznik latentního dilematu (Musil, 2004).

1.4.5.2 Změna podmínek existence dilematu

Někdy se sociální pracovníci snaží zbavit trápení s neřešitelným rozhodováním takovým způsobem, že se zkouší prosadit změnu pracovních podmínek, které jsou předpokladem vzniku jejich dilemat. Tento způsob zvládnutí dilematu bývá spíše vzácný a nebývá vždy úspěšný (Šrajer, Musil, 2008).

1.4.5.3 Setrvání u dilematu

Jestliže je sociální pracovník opakovaně vystaven obtížnému rozhodování mezi stále stejnými neslučitelnými možnostmi a pokud se mu nedaří před trápením, které s tímto

rozhodováním souvisí, utéct, může se pokusit nalézt jeho smysl (Musil, 2004 in Janebová, 2008).

1.5 Dilema sociálního pracovníka v kontextu společné a střídavé péče rodičů

1.5.1 Pojem společná a střídavá péče

Jestliže jsou oba rodiče způsobilí dítě vychovávat a mají-li o výchovu zájem, může soud svěřit dítě do společné, popřípadě střídavé péče obou rodičů, je-li to v zájmu dítěte a budou-li lépe zajištěny jeho potřeby. Základním předpokladem těchto forem péče o dítě je především schopnost domluvy mezi rodiči (Novák, Průchová 2007).

Společná péče je typ péče, kdy druhý rodič neztrácí po rozvodu právo rozhodovat o dítěti, přestože dítě žije trvale pouze s jedním rodičem. V praxi to znamená, že soud nerozhodne o svěřením dítěte do péče výhradně jednomu z rodičů, ale poměry dítěte pro dobu po rozvodu nejsou nijak upraveny. Rozhodnutí o společné péči soud pouze schvaluje, očekává tedy dohodu rodiče a je doporučována především u dětí starších (Novák, Průchová 2007).

Střídavá péče znamená, že dítě je v určité, přesně vymezené době svěřeno do péče jednoho z rodičů a v jiné, časově srovnatelné době, je potom svěřeno do péče druhého rodiče. V České republice je tato forma porozvodové péče o děti dostupná od roku 1998. (Dudová, 2007).

Střídavá péče po rozvodu dává šanci na plnohodnotný kontakt s oběma rodiči. Rodiče ale musí komunikovat, domlouvat se o dítěti a zároveň si předávat důležité informace (Novák, 2012).

Nezbytným předpokladem pro realizaci střídavé péče u dítěte školního věku je zachování školní docházky do jedné školy a možnost bez přerušení nadále pokračovat i v mimoškolních aktivitách. Rodiče se musí domluvit na mnoha věcech týkajících se běžného denního života dítěte, především na tom, zda dítě bude mít u každého rodiče své věci nebo se bude pravidelně kompletně stěhovat. Dále musí být domluveni, kdo dítěti bude přát, nakupovat s ním nákladnější vybavení atd. (Dudová, 2007).

Od počátku musí být zřejmé, kdo bude hradit jednotlivé potřeby dítěte. Zároveň by se rodiče měli dohodnout na trvalém bydlišti dítěte, z důvodu, že řada sociálních dávek je vázána na trvalé bydliště (Dudová, 2007).

Zákon nikde neřeší délku střídavé péče (tj. po jakých časových intervalech by se měli rodiče ve výchově střídat). Při schválení dohody o střídavé péči v intervalu, který je delší než měsíc, především u dítěte mladšího školního věku, by mělo být přistupováno s velkou ostražitostí, zejména tam, kde střídavá péče je výsledkem delších sporů mezi rodiči (Hrušáková, 2003).

Většina názorů psychologů na střídavou péči se různí. Řada psychologů se radují, že se dítě učí přizpůsobovat různým životním situacím. Naopak někteří psychologové tvrdí, že vhodnější je střídavá péče po týdnu než po měsíčním pobytu u jednoho z rodičů. Dítě neztrácí kontakt s druhým rodičem, jen někdy může mít pocit, že neví, kam patří (Hrušáková, 2003).

Základním, naprosto nenahraditelným a nezastupitelným předpokladem fungující střídavé péče jsou přiměřené osobnostní rysy účastníků. U rodičů je nezbytná nenarušená schopnost spolupráce s druhým rodičem. Je nutné ochotu ke spolupráci prokazovat zejména v reálu a nejen slovně. Pouze stačí několik jízlivých poznámek a odseknutí a dosavadní spolupráce je výrazně narušena (Hrušáková, 2003).

Dalším předpokladem k úspěšné střídavé péči je ta skutečnost, že rodiče včetně dítěte, si takové řešení přejí. Nejedná se pouze o východisko z nouze nebo základnu k dalším krokům jednostranně zvýhodňujícím otce anebo matku. Může také nastat situace, že jeden z rodičů nakonec se střídavou péčí souhlasí možná i podvědomě především z toho důvodu, že se mu otevírá prostor k manévrování. I pouhý měsíc je pro manipulaci s dítětem dostatečně dlouhá doba (Hrušáková, 2003).

Důležité je si uvědomit, že střídavá péče nemusí být vhodná pro každé dítě. Jsou děti zvýšeně úzkostlivé, neurotické, kde právě střídavá péče i přes dokonce dobrou vůli rodičů může napáchat velké škody na psychice dítěte. Z tohoto důvodu ustanovení § 31 odst. 3 ZOR ukládá soudům zjistit názor dítěte, jestliže je dítě schopno vytvořit si vlastní názor vzhledem ke stupni svého vývoje (Hrušáková, 2003).

1.5.2 Podmínky pro úspěšnou střídavou péči

Střídavá péče je dle svého názvu péče o dítě střídavě (v rámci času a místa pobytu) ze strany matky a otce.

Podle Špaňhelové (2005) musí být dodrženo několik podmínek, aby tato péče byla úspěšná a neměla především negativní dopad na dítě samotné.

- **Schopnost domluvit se na střídavé péči ve prospěch dítěte.** Dítě nesmí být nikdy prostředníkem k vyřešení konfliktů mezi otcem a matkou. Tyto konflikty by měly být vyřešeny před tím, než se o střídavé péči jedná.
- **Schopnost rodičů domluvit se na podobných výchovných principech,** které budou uplatňovat při výchově. Zejména pro dítě je velmi klamné to, když jeden z rodičů danou věc dovolí a druhý ne. Z tohoto důvodu by dítě mohlo využívat ten výchovný princip, který mu vyhovuje, proti druhému rodiči.
- **Neočerňovat jeden druhého před dítětem.** Rodič má za úkol hovořit o druhém v dobrém. Má dítěti říci, z jakého důvodu se spolu rozvádějí a mluvit s dítětem zejména o jeho pocitech, svých přístupech k rozvodu. Tento způsob komunikace vyplývá z celkového přístupu matky či otce k životu a z toho, jak umí rodič správně komunikovat.
- **Umět společně komunikovat o věcech, týkající se dítěte.** Předávat si zkušenosti s dítětem po 14 denním pobytu. Stanovit si prvky, které se týkají výchovy a nebát se setkat se svým bývalým partnerem a mluvit o tom, co se týká dítěte.
- **Zachovávat podobné výchovné postupy a stereotypy pro dítě u matky i u otce.** Důležité je, aby si rodiče vytyčily ty nezákladnější, které oba uplatňují na dítěti.
- **Pravdivě informovat druhého rodiče** o tom, co se vše stalo dítěti v době pobytu. Platí zde vzájemná důvěra jednoho ke druhému.
- **Rodiče by měli být před dítětem pravdomluvní.**
- **O výchovných problémech by měl mluvit rodič nejdříve s druhým rodičem.**

Je viditelné, že zde hraje nejdůležitější roli schopnost rodičů domluvit se na jednotlivých pravidlech, která budou v první řadě dobrá pro dítě, ne pro rodiče samotné. Dalším pravidlem je také to, zda si dítě samo přeje žít s oběma rodiči i po rozvodu (Špaňhelová, 2005).

1.5.3 Výhody a nevýhody střídavé péče

Střídavá péče o dítě jako jedna z forem porozvodového uspořádání s sebou nese své výhody a nevýhody.

Mezi hlavní uváděné výhody střídavé péče patří to, že se nezbrzdí a nezdeformuje emocionální vývoj dítěte. Již od narození dítě čerpá emoce ze strany otce i ze strany matky a samo se o ty své s nimi dělí. Bylo na to zvyklé od narození a střídavou péčí se pro něj nic nemění, dále pociťuje průběžnou přítomnost svých rodičů. Další výhodou je, že dítě ve své výchově zažívá prvky výchovy mužské i ženské, což je důležité jak pro dívky, tak pro chlapce. V budoucnu jim to umožní přijmout svou mužskou a ženskou roli a vytvořit optimální partnerský vztah (Špaňhelová, 2005). To že spolu dítě a rodič neztratí kontakt a prožívají společně běžné situace, které s sebou přinášejí radosti i starosti, a mají zároveň mnoho společných zážitků, umožňuje dítěti vytvořit s ním kvalitní, vřelý vztah (Novák, Průchová 2007).

Naopak nejčastěji zmiňovanou a podle všeho největší nevýhodou střídavé péče je střídání domácnosti otce a matky. To by měla být pro dítě asi taková změna, jako spát jeden týden v dětském pokojíčku a druhý týden v obýváku. Největší chybou je vyrobít dítě s kufříkem, které místo domova tráví svůj život na cestě od táty k mámě a zpět. Nikde nemá skutečný domov, všude jen provizorní bydlení a část svých věcí má u táty a část u mámy, zbytek po prarodičích. Dítě si již od dvou let vytváří pojem domova, ke kterému patří nejenom stálost jeho lidí, ale i stálost místa a jeho prostředí, které dítěti dává pocit jistoty. Střídání rodičovské péče a s ním spojené střídání domova tak může toto vědomí domova oslabovat (Matějček, Dytrych 2002).

Obecně lze říci, že malé děti potřebují oba rodiče vídat častěji, zatímco dětem staršího školního věku bude pravděpodobně více vyhovovat delší pobyt u každého z rodičů. Další nevýhodou, související se střídáním domovů je nutnost stěhování velkého množství věcí z jedné domácnosti do druhé (Matějček, Dytrych 2002).

1.6 Úprava poměrů k nezletilým dětem

1.6.1 Úprava styku rodiče s nezletilým dítětem

O úpravě styku rodiče s dítětem rozhoduje soud tehdy, kdy rodiče nejsou schopni a hlavně ochotni se na tom domluvit. Skutečnost, že právě soud musí rozhodnout o úpravě styku s dítětem, je tím nejsmutnějším následkem rozvodu rodičů a svědčí o stále přetrvávajících nevyřešených problémech mezi rodiči. Soudní úprava styku se týká zejména menších dětí (Hrušáková, 2003).

Stává se, že rodiče se stykem dítěte s druhým rodičem nesouhlasí, často žádají, aby mohli být styku přítomni. Většinou argumentují tím, že mají obavu z fyzického, psychického nebo dokonce sexuálního ohrožení dítěte (Dudová, 2007). Ze zákona má rodič právo stýkat se s dítětem, na druhou stranu dítě má však právo u soudu prohlásit, že se s rodičem stýkat nechce (Hrušáková, 2003).

Je pravděpodobné, že zejména v době rozvodu dochází k tzv. **popouzení dítěte**. Jedná se o přímé nebo nepřímé, vědomé nebo nevědomé ovlivňování dítěte proti rodiči, u kterého není trvale v péči. Dítě může být popouzeno proti jednomu z rodičů, ale také vzájemně, kdy matka popouzí proti otci a otec proti matce. Je důležité si uvědomit, co je dítěti řečeno, vnímá, aniž by vše podrobilo zvážení. Možnosti obrany proti popouzení jsou minimální (Novák, Průchová 2005).

Vše vede k dalšímu kroku – **(za)bránění styku**. Jedná se o snahu jednoho z rodičů kontakt s druhým rodičem výrazně omezit nebo znemožnit. Hlavním důvodem bývá rozvodový boj, ve kterém ztracení dítěte znamená prohru (Novák, 2012).

Zákaz styku by měl být vyhrazen jako poslední ochrana, která je možná před skutečně patologickými osobnostmi. Jedná se o lidi, kteří dětem jednoznačně ubližují (Novák, 2012).

Především styk musí být soudním rozhodnutím anebo soudně schválenou dohodou přesně upraven. Jestliže je o styku pravomocně rozhodnuto a jeden z rodičů soudní rozhodnutí neplní, je třeba požádat soud o výkon rozhodnutí a uvést, kdy byl styk dítěte s rodičem ve stanové lhůtě zmařen. Je dobré mít alespoň jednoho svědka, který potvrdí, že ve stanovené době a na stanoveném místě k předání dítěte nedošlo (Šmolka, Mach 2008).

2 Cíl práce a výzkumné otázky

2.1 Cíl práce

Cílem diplomové práce je popsat dilemata sociálního pracovníka v oblasti sociální práce, v souvislosti s rozhodováním o střídavé péči u nezletilého dítěte.

2.2 Výzkumné otázky

Na základě cíle diplomové práce byly stanoveny následující výzkumné otázky:

1. Výzkumná otázka: Jaká jsou nejčastější dilemata sociálního pracovníka, v souvislosti s návrhem střídavé péče ve prospěch dítěte?
2. Výzkumná otázka: Jakou formu střídavé péče rodiny upřednostňují a jaké důvody je k tomu vedou?

3 Metodika

3.1 Strategie výzkumu

Pro výzkumnou část diplomové práce jsem zvolila strategii kvalitativního výzkumu. Dle Hendla (2005) se jedná o výzkum, který se provádí pomocí delšího a intenzivního kontaktu s terénním prostředím nebo situací jedince či skupiny jedinců. Mezi data v kvalitativním výzkumu se zahrnují přepisy poznámek z terénu a rozhovorů, fotografie, audiozáznamy a videozáznamy, osobní komentáře, úřední dokumenty, poznámky, deníky a vše to, co výzkumníkovi přibližuje běžný život zkoumaných lidí. Hlavní podstatou kvalitativního výzkumu je podle (Švaříčka, Šed'ové, 2007) do široka rozproštěný sběr dat, bez toho, že by na začátku byly stanoveny hypotézy. Jedná se o to, do hloubky prozkoumat určitý široce definovaný jev a zároveň o něm přinést maximum informací.

V rámci kvalitativního výzkumu byla využita tato metoda a technika získávání dat:

- metoda dotazování – technika polostrukturovaného interview
- sekundární analýza dat – technika kódování.

Pro sběr dat jsem použila techniku polostrukturovaného interview. Dle Miovského (2006) je polostrukturovaný rozhovor je vůbec nejrozšířenější podobou metody – interview, protože dokáže řešit mnoho nevýhod nestrukturovaného, tak plně strukturovaného interview.

Polostrukturované interview vyžaduje náročnější technickou přípravu. Vytváříme si určité schéma, které je pro tazatele závazné. Toto schéma obvykle upřesňuje okruhy otázek, na které se budeme respondentů ptát. Zpravidla je možné zaměňovat pořadí, v jakém se okruhům věnujeme. U tohoto interview máme minimum témat a otázek, které tazatel musí probrat. Na tyto základní témata a otázky se pak nabalují další různá

doplňující témata, která se tazateli jevila, jako smysluplná nebo vhodná rozšiřující původní zadání. Při zpracování a následné analýze pak je možnost s touto nadstavbou pracovat nebo ji při analýze ponechat stranou. Obvykle se tyto doplňující otázky ukazují být velmi užitečné a zároveň přinášejí mnoho kontextuálně vázaných informací, které nám mohou pomoci lépe uchopit problém, který nás zajímá (Miovský, 2006).

Při kvalitativní analýze a interpretaci se jedná o systematické nenumerické organizování dat s cílem odhalit témata, pravidelnosti, formy, kvality a vztahy. Kvalitativní data nemají strukturovanou podobu dat, což komplikuje jejich vyhodnocení (Hend, 2005). Jedním z důležitých aspektů výzkumu je kódování. Jedná se o operace, pomocí nichž jsou údaje rozebrány, konceptualizovány a v neposlední řadě složeny novým způsobem. Tento postup vede k doporučení, která data či případy je nutné zahrnout do analýzy a jakými metodami je nutné provést sběr dat (Švaříček, Šed'ová, 2007). Rozlišují se tři procedury, jak zacházet s analyzovaným textem: otevřené kódování, axiální kódování a selektivní kódování (Hendl, 2005).

- **otevřené kódování** výzkumník provádí prvním průchodem daty. Přitom lokalizuje témata v textu a přiřazuje jim určité označení. Pročítá si poznámky z terénu, přepisy rozhovorů a zároveň si všímá kritických míst. Tato fáze směřuje k seznamu témat, které pomáhají výzkumníkovi vidět tyto témata v celku a stimuluje ho při hledání dalších témat (Hendl, 2005).

3.2 Charakteristika výzkumného souboru

Výzkumný soubor představovalo oddělení sociálně-právní ochrany dětí (dále jen SPOD). Toto oddělení patří pod odbor sociálních věcí ve městech s rozšířenou působností – České Budějovice a Pelhřimov.

Jednotkou zkoumání v tomto případě bylo oddělení SPOD. Konkrétně se jednalo o sociální pracovnice tohoto oddělení, od kterých jsem získávala potřebné informace pro výzkum.

3.3 Realizace výzkumu

Výzkum probíhal v měsíci únor 2013. Před vlastním výzkumem byl proveden předvýzkum s jednou ze sociálních pracovnic a to z toho důvodu, abych si ověřila srozumitelnost otázek polostrukturovaného interview. Jelikož několikrát jsem na oddělení sociálně-právní ochrany dětí v Pelhřimově absolvovala praxi. Z tohoto důvodu jsem neměla problém vyhledat sociální pracovnice.

Všechny informantky byly na úvod poučeny o cílech, obsahu a významu výzkumu. Na začátku výzkumu byly informantky požádány o spolupráci a zároveň jim bylo ponecháno právo na odmítnutí své účasti ve výzkumu. Dále byly seznámeny s tím, že jsem vázána etikou výzkumníka a mlčenlivostí.

Interview bylo uskutečněno s deseti sociálními pracovnicemi. K interview bylo použito schéma (viz příloha č. 1) se základními otázkami. Interview trvaly v rozmezí 20 až 30 minut a byly vedeny individuálně v kancelářích informantek. Již předem byl s informantkou dohodnut způsob, jakým bude interview zaznamenáváno. U všech případů byl použit diktafon. Mezi dnes nejčastěji používané metody, které slouží, ke zpracovávání kvalitativních dat patří audio a videozáznam. Jeho nespornou výhodou je komplexnost záznamu a jeho autentičnost (Miovský, 2006). Audiozáznam je zvukový záznam, prostřednictvím kterého se získávají data. Tato fáze představuje pro výzkumníka velkou podporu a pomoc. Nemusí si dělat poznámky, aby zaznamenal

veškerý obsah rozhovoru. Dělá si pouze poznámky pro své potřeby, popřípadě poznámky, které se týkají zajímavých pozorování, která se v záznamu z technických důvodů nemohou objevit, nebo by je bylo snadné přehlédnout (Miovský, 2006). Celý proces dotazování byl prováděn výhradně autorkou práce.

Při realizaci interview jsem se držela svého schématu otázek. Informantky odpovídaly postupně na všechny položené otázky, avšak k některému tématu se rozpovídaly více, k některému naopak méně. Interview se vyvíjelo, přestože na jeho začátku se informantky ostýchaly, bály, ale postupem času byla atmosféra příjemná. Z mého pohledu jsem měla pocit, že jsou informantky rády, že si mohou o své práci promluvit.

Po sběru dat proběhla jejich analýza a interpretace. Některé výsledky výzkumu jsou zpracované do přehledných tabulek.

4 Výsledky a jejich interpretace

V této kapitole analyzuji výsledky jednotlivých polostrukturovaných interview výzkumného souboru. Citace informantek (vlastní názory sociálních pracovníc SPOD) jsou rozděleny do kategorií a podkategorií za účelem snažší orientace a přehlednosti.

Výsledky výzkumu jsou zpracované dle jednotlivých kategorií, které vyplývají z otázek polostrukturovaného interview. Některé údaje jsou zaznamenány do tabulek pro lepší přehlednost. K některým tématům jsou přidány konkrétní odpovědi informantek, které jsem získala prostřednictvím interview. Vzhledem k zachování anonymity, jsou citované názory informantek označeny takto: I1, I2, I3,...I10.

4.1 Zpracování interview

Každé interview bylo vedeno dle schématu prostřednictvím předem připravených otázek. Jednotlivé záznamy z interview, které byly nahrávány na diktafon, byly doslovně přepsány do písemné podoby, z důvodu další lepší zpracovatelnosti. Tyto přepisy jsou k dispozici k nahlédnutí v tištěné podobě.

Přepsané interview jsem dále analyzovala, kódovala jsem jednotlivá témata a hledala mezi nimi souvislosti a podobnosti. V následující kapitole se budu věnovat konkrétním názorům informantek, jak se vyjadřovaly k jednotlivým otázkám.

Hlavním smyslem je rozebrat dilemata sociálního pracovníka v oblasti sociální práce, v souvislosti s rozhodováním o střídavé péči u nezletilého dítěte.

Po opětovném přečtení odpovědí informantek, jsem stanovila kategorie následovně:

- Identifikační údaje
- Střídavá péče
- Rodiče
- Výhradní péče jednoho z rodičů

- Priority při rozhodování o střídavé péči z pohledu sociálních pracovníků
- Střídavá péče očima sociálních pracovníků
- Komplikace při střídavé péči z pohledu sociálních pracovníků

4.2 Výsledky

1. Identifikační údaje

Tabulka č. 1 - Identifikační údaje informantek

Informantka	Pohlaví	Věk	Nejvyšší dosažené vzdělání	Délka zaměstnání v oboru	Zaměření práce
1.	F	30	VŠ – Mgr.	3 roky	SPOD
2.	F	35	VŠ – Bc.	6 let	kurátor pro D/M
3.	F	55	SŠ - nástavba	18 let	SPOD
4.	F	52	Vyšší odborné	30 let	SPOD
5.	F	50	VŠ – Bc.	17 let	SPOD
6.	F	58	SŠ – soc.-právní	30 let	SPOD
7.	F	61	SŠ – soc.-právní	40 let	SPOD
8.	F	37	VŠ – Mgr.	8 let	SPOD
9.	F	39	VŠ – Mgr.	2 roky	porozvodová péče
10.	F	45	VŠ – Mgr.	7 let	SPOD

Zdroj: Vlastní výzkum

Ve výše zobrazené tabulce jsou znázorněny identifikační údaje informantek, kterými byly sociální pracovnice oddělení sociálně-právní ochrany dětí z měst Pelhřimov a Českých Budějovic. Konkrétně se jednalo o 5 žen z Pelhřimova a 5 žen z Českých Budějovic. Co se týká věku informantek, z tabulky je viditelné, že věk se pohybuje v rozmezí 30 – 61 let.

V oblasti nejvyššího dosaženého vzdělání většina informantek má vysokoškolské vzdělání, 1 informantka má vyšší odborné vzdělání a zbylé 3 mají středoškolské vzdělání. Je to z toho důvodu, že v dřívější době nebyli takové možnosti, naopak dnešní doba klade především vyšší nároky na vzdělání.

Dále jsem pokládala za důležité, jak dlouho informantky SPOD, pracují ve svém oboru. Z výsledků je patrné, že věkově starší informantky pracují ve svém oboru déle, než ty mladší.

2. Střídavá péče

a) Návrh

Informantky uvedly, že rodiče mohou navrhnout typ střídavé péče. Soud ve většině případů přihlíží k návrhům rodičů a to především z toho důvodu, že oni vědí, jak jim to bude vyhovovat, jak to budou schopni zvládat.

„Ano mohou navrhnout typ střídavé péče. Většinou je to tak, že po poradě s námi nebo po dohodě vzájemné nebo po poradě s právními zástupci, pokud tolerují ten mechanismus té střídavé péče, tak je těm návrhům vyhověno. V některých případech zase závažných pokud soud uzná, že tedy nemůže vyhovět návrhům, tak se ten návrh nerealizuje, jako v podobě rozhodnutí soudu, ale to je minimální.“ (I4)

Shodují se nadále v tom, že když jsou návrhy nereálné, které by zejména poškozovaly blaho dítěte, tak soud jim nevyhoví, ale zároveň informantky uvedly, že právě toto je podstatou jejich práce a řeší to ve spolupráci s rodinou. Prostřednictvím konzultací nebo sociálních šetření zjišťují, zda tento typ střídavé péče je vyhovující pro dítě či nikoli.

Z otázek zaměřených na postup při případné neschopnosti rodičů se domluvit na střídavé péči informantky uváděly, jak již bylo zmíněno výše, že pro realizaci střídavé péče je nezbytně nutná komunikace, v podobě předávání si všech informací, ohledně dítěte. Zároveň se shodly, že v takových situacích pokud to nefunguje, tak nepodávají návrh na střídavou péči k soudu.

„Samozřejmě můžeme jim naznačit, že pokud se nedomluví, že ani nebudeme zřejmě jim tu střídavou výchovu doporučovat. Jeden z předpokladů, aby teda ta střídavá výchova fungovala, aby oni byli schopni se perfektně domluvit na všech záležitostech týkající se dítěte.“ (I4)

b) Realizace

Při zodpovídání otázek týkající se poměru mezi návrhem střídavé péče a její realizací mi více, jak polovina informantek nedokázala na tuto otázku procentuelně odpovědět. Zároveň se všechny informantky shodly na tom, že většinou jsou to rodiče, kteří sami přijdou s návrhem na střídavou péči. Dále uvedly, aby realizace byla vůbec možná, tak musí mezi sebou dobře komunikovat a zároveň si předávat veškeré informace, týkající se jejich dítěte. Z toho vyplývá, že jedním z důležitých předpokladů pro realizaci střídavé péče je dobře fungující komunikace. Pakliže informantky vidí, že vše probíhá bez problémů, tak u většiny případů soud vyhoví. Dále uvedly, že nastávají situace, kterých stále více převládá. Jedná se o situace, kde se rodiče nedokážou domluvit na žádných pravidlech, podle kterých by mohla střídavá péče bez problémů fungovat.

V těchto zmíněných situacích, je dítě svěřeno do výhradní péče jednomu z rodičů.

Všech 10 informantek se shodlo na tom, že dítě, pokud to umožňuje věk či mentální schopnosti, má právo být slyšeno. Tedy během pohovorů, které jsou vedeny sociálními pracovníky, má dítě právo se vyjádřit, zda souhlasí s realizací střídavé péče či nikoli. Jestliže se vyjádří ve prospěch jednoho nebo druhého rodiče a zároveň ty podmínky u daného rodiče jsou příznivé k tomu, aby dítě zde mohlo vyrůstat, tak svým vyjádřením může ovlivnit další proces v rozhodování o střídavé péči.

„Tak samozřejmě, záleží na tom, kolik tomu dítěti je. Když jsou ty děti školního věku, tak se jich ještě ptáme, s kým by chtěly být, ke kterému rodiči chtějí. V tomto případě jsem se setkala se střídavou péčí u dítěte, které navštěvovalo mateřskou školu. Tady to fungovalo, že 14dní dítě bylo u matky a 14dní u otce.“ (I2)

Dále informantky uvedly, že ve větším počtu se rodiče rozhodují o střídavé péči, než se pak uskuteční. Střídavá péče není častá, procentuelně se její realizace pohybuje kolem 5 až 20 %.

„No určitě to není tak často, ale pořád je ta nejčastější výhradní péče jednoho z rodičů.“ (I8)

Informantky sdělily, že pokud střídavá péče nefunguje tak, jak by měla, je důležité, nabídnout odbornou pomoc. Jedná se především o krizová centra, manželské a rodinné poradny. Je důležité, aby rodiče měli o pomoc zájem. Uvedly, že u střídavé péče, která se realizuje, by takový problém neměl nastat, protože hlavním a rozhodujícím kritériem je komunikace a spolupráce obou rodičů.

„Odkazujeme na krizové centrum, na poradny, většinou potřebují toho odborníka.“ (I8)

3. Rodiče

a) Chování při konzultacích

U typu otázek, zaměřující se na rodinu, byly odpovědi informantek rozdílné. Domnívám se, že jedním z důvodů je to velikost měst. Informantky se shodly v tom, že je nutné, aby rodiče mezi sebou spolupracovali. Je to velice důležité, protože to dělají pro své dítě. Naopak rozdílné odpovědi byly především u informantek z Českých Budějovic a to z toho důvodu, že u nich moc konzultací neprobíhá. Většinou jsou rodiče domluveni na střídavé péči a soud vyhoví. Informantky, které vedou konzultace, odpověděly, že jsou velice užitečné a to především z toho důvodu, že vidí, jak jsou schopni rodiče vzájemně spolupracovat, jak se chovají k sobě. Často jsou také svědkem konfliktů mezi partnery.

b) Anamnéza rodiny

Dále uvedly, že je naprosto nutné provádět sociální šetření. Kde se u obou rodičů zjišťují bytové, ale i finanční podmínky. Zda to dítě je vychováno v příznivém prostředí pro jeho další vývoj a nic mu nechybí. Většinou se dělají, pokud informantky o to soud požádá či například jeden z rodičů nemá vyhovující podmínky. Informantky se shodují, že vše musí být ve prospěch dítěte.

„Tak provádíme sociální šetření u obou rodičů, ve kterém především zjišťujeme bytové, sociální podmínky. Zda to prostředí je vhodné pro dítě.“ (I10)

4. Výhradní péče jednoho z rodičů

a) Péče matky

V otázkách zaměřující se na výhradní péči jednoho z rodičů se informantky shodovaly, že zpravidla převládá výhradní péče matky, v některých případech výhradní péče otce. Jedna informantka uvedla, že se s výhradní péčí otce ve svém oboru ještě nesetkala. Zároveň několik uvedlo, že se setkávají s tím, kdy dítě je svěřeno do výhradní péče otce.

b) Důvody

Dále se informantky shodly, že někdy nastane obtížná situace, kdy dítě nemůže být svěřeno do výhradní péče matky. Jedním z důvodů je to matčina závislost na alkoholu, drogách nebo zdravotní důvody. Není schopna zajišťovat potřeby dítěti. Má nevyhovující bytové a finanční podmínky. Někdy sama matka souhlasí s tím, aby dítě bylo svěřeno do výhradní péče otce. Z tohoto důvodu soud zjišťuje, který z rodičů má lepší předpoklady pro výchovu. Provádějí se znalecké posudky, z nichž může otec vyjít jako ten, kdo má lepší předpoklady než ta matka.

„Tak matka nedokáže uspokojovat jeho potřeby ve všech směrech a otec v tomto směru funguje třeba lépe. Můžou to být drogy, drogová závislost, zdravotní důvody.“ (I9)

c) Péče otce

Dále informantka uvedla, že jsou případy, kdy péče matky je naprosto nevyhovující. V těchto případech je dítě svěřováno do výhradní péče otce.

„No číselně to nejsem schopna sdělit, ale v některých případech kdy například ta péče matky byla naprosto nevyhovující, ztratila zájem pečovat o to dítě, tak se svěřují do výchovy otců ty děti. Může tedy dojít i k závažnému zkoumání podmínek výchovné způsobilosti jednoho z rodičů, může dojít k vypracování znaleckého posudku, a pokud znalecký posudek například určí, že jsou lepší výchovné předpoklady otce, tak může tedy dojít ke svěření dítěte do výchovy toho otce.“ (I4)

Jednou z odpovědí informantky bylo, že často ona je ta, která navrhuje výhradní péči otce, ale oni se na to dost často necítí a odmítnou.

5. Priority při rozhodování o střídavé péči z pohledu sociálních pracovníků

a) Přání dítěte a osobnosti rodičů

Zde se informantky shodly, že pro ně je prvotní přání dítěte a osobnosti rodičů. Dále uvedly, že se setkávají s tím, že dítě si přeje střídavou péči, ale rodiče nejsou tomuto typu výchovy nakloněni. Informantky mi sdělily, že tyto situace, které nastávají, jsou jejich součástí práce. Hlavním úkolem je, aby danou situaci dopodrobna probraly s rodiči. Je nezbytné rodiče seznámit s tím, co střídavá péče obnáší a hlavně, že to všechno dělají pro své dítě. Shodly se, že zásadním problémem je, že střídavou péči budou vykonávat rodiče, ale ne děti. Z toho vyplývá, že jestliže se rodiče nejsou schopni domluvit na jednotné výchově, je zde nebezpečí, že dojde ke střídání dvou výchovných stylů. V takových případech informantky sdělily, že není dobré prosazovat střídavou péči.

„Rozhodně by to měl být zájem dítěte a jeho přání, ale mnohdy třeba si dítě i přeje tu střídavou péči, ale prostě pokud ty rodiče tomu nejsou nakloněni, tak to stejně nevyjde.“

(15)

Na druhé straně uváděly, že existují případy, kdy střídavou péči si přejí jak rodiče, tak i děti, ale jiné okolnosti hovoří proti. V takovém případě se shodly, že soud ani ony střídavou péči neschvalují.

b) Přednosti při rozhodování

Informantky uváděly, že především se jedná o zákon, podle kterého se musí řídit. Dále odpověděly, že upřednostňují zájem dítěte, tedy jeho názor. Zda dítě si přeje být například týden u jednoho rodiče a týden u druhého. Musí se zjistit, zda střídavá péče bude ku prospěchu dítěti. Zároveň odpověděly, že upřednostňují zkušenosti z praxe,

také zapojují rozum a jsou metodicky vedeny, to znamená, že se řídí pokyny krajského úřadu a vyjádřeními psychologů.

„Samozřejmě musíme se řídit dle zákona, upřednostňujeme zájem dítěte, to je prvotní a zkušenosti z praxe.“ (17)

c) Spolupráce rodičů

Všechny informantky uvedly, že nejenom chování rodičů během konzultací, ale zároveň vzájemná komunikace mezi nimi ovlivňuje jejich rozhodování o střídavé péči. Uvedly, jestliže vidí, že se nedokážou shodnout na jediné věci, tak je pro ně pochopitelné, že se nedokážou domluvit ani o střídavé péči. Během konzultací vidí, zda rodiče jsou schopni se domluvit a akceptovat jeden druhého. Shodly se na tom, že je důležité i během sociálních šetření zjistit, jak to u dané rodiny funguje. Zejména, aby to prostředí bylo nejvíce vyhovující pro samotné dítě.

„Určitě ano, během konzultací vidíme, jaký rodič je, jak se chová a také se ptáme hlavně toho dítěte, jak to je, jak to tam doma funguje, jestli je takhle spokojené.“ (12)

6. Střídavá péče očima sociálních pracovníků

a) Osobní názor

Bez mála všechny informantky se shodly na tom, že pokud si to přejí rodiče i děti, nevidí problém, proč by se střídavá péče nezkusila. Shodují se, že dítě má právo na oba rodiče a pokud rodiče jsou rozumní a dítě si přeje střídavou péči, tak nevidí problém. Dále uvedly, že ta střídavá péče není špatná a to z toho důvodu, že dítě se s danou situací vyrovná snáz a má stále pocit, že neztrácí rodiče a má stále oba.

„Když je to v zájmu toho dítěte, rodina to zvládá a dítě si to přeje, tak proč ne.“ (19)

Shodly se, že samotná praxe ukáže, že střídavá péče není únosná, jak pro dítě, tak pro samotné rodiče. Stává se, že dítě si zvykne u jednoho rodiče a ta střídavá péče se změní na výhradní péči toho dotyčného rodiče, u kterého si dítě přeje být.

Několik informantek uvedlo, že dítě by mělo mít jedno zázemí, tedy jeden domov a rodiče by byli ti, kteří by se u dítěte střídali. Zároveň tyto informantky uvedly, že jsou spíše pro výhradní péči jednoho z rodičů.

„V některých případech bych řekla ano, v některých případech spíše ne. Spíše jsem pro svěřeni dítěte do výhradní péče jednoho z rodičů. Zejména z důvodu té stability.“
(II)

b) Typ střídavé péče

Všechny informantky uvedly, že to záleží nejenom na věku dítěte, ale také na rodičích, jak se vzájemně domluví. Je to individuální, také hraje důležitou roli vzdálenost bydlišť rodičů. Většina informantek uvedla, že týdenní střídavá péče představuje velkou zátěž pro samotné dítě, protože je stále na cestách mezi oběma rodiči.

Několik z nich jsou toho názoru, že u menších dětí jsou spíše vhodné 14denní cykly nebo měsíční cykly a to z toho důvodu, že se více stabilizují. Zároveň zbylé 3 informantky se shodly na tom, že naopak u těch předškolních a mladších školních dětí by upřednostňovaly týdenní střídavou péči a u starších dětí po 14 dnech.

Zároveň jedna informantka uvedla, že v poslední době se jí více ujala týdenní střídavá péče. Dříve se začátkem střídavé péče byla uplatňována měsíční forma, ale poměrně často docházelo k hádkám nejenom ohledně návštěv, ale i styku s druhým rodičem.

7. Komplikace při střídavé péči z pohledu sociálních pracovníc

a) Nevyhovující střídavá péče

Informantky uvedly, že především se jedná o nevyhovující podmínky rodičů při střídavé péči. Zejména se jedná o ztrátu zaměstnání, vzdálenost bydlišť rodičů. Také se často informantky shodly, že rodiče nejsou schopni mezi sebou přiměřeně komunikovat, což je jeden z předpokladů pro realizaci střídavé péče. Nedokážou se domluvit o základních věcech kolem výchovy dítěte. Z těchto důvodů často ta střídavá péče ztroskotává.

Zároveň se shodují v tom, že pro dítě časté stěhování od jednoho rodiče k druhému je velkou zátěží. Jediné co by se nemělo střídat, jak uvedly informantky je škola či školka, tedy alespoň spolužáci a kamarádi jsou stejní. Dále uvedly, že pro dítě je velmi náročné zvyknout si, bez ohledu, zda se jedná o týdenní či 14denní střídavou péči, na odlišný výchovný styl, protože každý rodič vychovává trochu jinak.

Co se týká rodičů, zde se informantky shodly, že pro ně je střídavá péče snažší, než pro děti. Na druhou stranu se rodiče musí umět dohodnout, v klidu bez žádných konfliktů si předat informace o dítěti. Dále uvedly, že často mezi rodiči dochází ke konfliktům. Vyčítají si různé věci, jeden druhého viní z neúspěchu dítěte ve škole.

Z odpovědí informantek, které děti považují za nevyhovující pro střídavou péči, uváděly zejména ty, které jsou fixované na jednoho rodiče. Dále uvedly děti s výchovnými problémy, u kterých doporučují výhradní péči jednoho z rodičů. Shodly se, že je velmi důležité u takových dětí, aby měl rodič jasně nastavená pravidla při výchově a zároveň, aby se druhý rodič na výchově dítěte podílel. Zároveň uvedly, že nevyhovující jsou děti novorozeneckého a kojeneckého věku.

„To jsou ty malinké děti. Samozřejmě i ty děti, které mají nějaké výchovné problémy, tak to taky nejsou moc vhodné, protože pak každý ten rodič přistupuje jiným způsobem k výchově a ty děti se pak těžko přizpůsobují.“ (17)

Shodují se, že odloučení od jednoho rodiče snášejí špatně ty děti, které se hůře adaptují v novém prostředí, anebo se jedná o mladší děti s těžkým zdravotním postižením, kde si například otec plně v těchto věcech nedokáže poradit.

b) Zátěž pro dítě

Informantky se shodly, že nejvíce zatěžující pro dítě jsou nejenom konflikty mezi rodiči, ale především časté stěhování, s kterým se musí postupně vyrovnávat.

V první řadě je pro dítě důležitá stabilita a jistota. Zároveň uvedly, že u dítěte může docházet k problémům se školním prospěchem.

„V podstatě to střídání, to stěhování a ty změny, s kterými se musí neustále vypořádávat. To dítě je neustále na cestách.“ (15)

5 Diskuze

V této části práce budu vyhodnocovat a okomentovávat jednotlivé výsledky výzkumu. Dále se pokusím porovnat teoretická východiska práce s výsledky výzkumu. Diskuze je řešena podle individuálních kategorií, jež z výsledků výzkumu vyplynuly. Zjištěná data, která jsem získala prostřednictvím polostrukturovaného interview se shodovaly s mým očekáváním.

Během polostrukturovaných interview, které jsem prováděla s deseti sociálními pracovníci, zabývající se sociálně-právní ochranou dětí (dále jen SPOD), docházelo k zaznamenávání informantčích odpovědí na předem připravený diktafon. K interview bylo použito schéma (viz příloha č. 1) se základními otázkami. Jednotlivé záznamy z interview byly doslovně přepsány do písemné podoby, z důvodu další lepší zpracovatelnosti.

Na začátek bych chtěla upozornit, že téma, o kterém píši ve své diplomové práci, patří stále k více diskutovaným tématům. Dle Musila (2004) jsou sociální pracovníci v řadě případů stavěni před nutnost rozhodování pro jedno řešení z takových alternativ, kdy žádné z nich není optimální nebo morálně správné (Musil, 2004). Zároveň informantky uváděly, že se často nachází v těžké situaci, kdy musí rozhodovat o tom, s kým nezletilé dítě bude žít. Ráda bych definovala nezletilé dítě. Jedná se o dítě, které je mladší 18 let věku.

1) Identifikační údaje

První zvolená kategorie byla zaměřena na identifikaci informantek. Výzkumu se zúčastnilo 10 informantek, které představovaly sociální pracovnice SPOD z měst Pelhřimov a Českých Budějovic. Konkrétně se jednalo o 5 žen z Pelhřimova a 5 žen z Českých Budějovic. Co se týká věku informantek, to se pohybovalo od 30 – 61 let. V oblasti nejvyššího dosaženého vzdělání většina informantek má vysokoškolské vzdělání, 1 informantka má vyšší odborné vzdělání a zbylé 3 mají středoškolské vzdělání. Je to z toho důvodu, že v dřívější době nebyli takové možnosti, naopak dnešní doba klade především vyšší nároky na vzdělání. Dále jsem pokládala za důležité, jak

dlouho informantky SPOD, pracují ve svém oboru. Z výsledků je patrné, že věkově starší informantky pracují ve svém oboru déle, než ty mladší.

2) Střídavá péče

S další kategorií, která se týká samotné střídavé péče, souvisí její návrh a realizace. Dle mého očekávání bylo zjištěno, že stále více převládá počet dětí, které jsou svěřovány do výhradní péče matky. Hastrmanová (2007) uvádí, že po rozvodu je přibližně 90% dětí svěřeno do výhradní péče matkám. Tento fakt může vést k otázce, zda nedochází k diskriminaci otců při rozhodování o výchově (Dudová, Hastrmanová, 2007).

Informantky uváděly, že častěji jsou to samotní rodiče, kteří přijdou již s návrhem na střídavou péči. Je to především z toho důvodu, že oni sami vědí, jak jim to bude vyhovovat a zároveň, jak to budou zvládat. Naprosto souhlasím s Hrušákovou (2003), která uvádí, že základním, naprosto nenahraditelným a nezastupitelným předpokladem fungující střídavé péče jsou přiměřené osobnostní rysy účastníků. U rodičů je nezbytně nutná, nenarušená schopnost spolupráce s druhým rodičem (Hrušáková, 2003). Pro realizaci střídavé péče, aby byla vůbec možná, musí mezi sebou rodiče dobře komunikovat a zároveň si předávat veškeré informace, týkající se jejich dítěte. (Dudová, 2007) uvádí, že rodiče se musí domluvit na mnoha věcech týkajících se běžného denního života dítěte, především na tom, zda dítě bude mít u každého rodiče své věci nebo se bude pravidelně kompletně stěhovat. Dále musí být domluveni, kdo dítěti bude prát, nakupovat s ním nákladnější vybavení atd.

Z výsledků vyplynulo, že dítě, pokud to umožňuje věk nebo mentální schopnosti, má právo být slyšeno. V průběhu pohovorů, které jsou vedeny sociálními pracovníci SPOD, má dítě právo se vyjádřit, zda souhlasí se střídavou péčí či nikoli. V situaci, kdy dítě je proti, je žádoucí nelpět na střídavé péči, ale svěřit dítě do výhradní péče přijímaného rodiče (Klimeš, 2009). Jestliže se vyjádří ve prospěch jednoho nebo druhého rodiče a zároveň ty podmínky u daného rodiče jsou příznivé k tomu, aby dítě zde mohlo vyrůstat, tak svým vyjádřením může ovlivnit další proces v rozhodování o střídavé péči.

3) Rodiče

Ve výsledcích se značně objevuje, jak je důležitá spolupráce rodičů. S tímto výrokem souhlasím, protože samotní rodiče si musí uvědomit, že to dělají pro své dítě. Stejně tak, (Novák, Průchová, 2007) uvádí, že základním předpokladem dobře fungující střídavé péče o dítě je především schopnost domluvy mezi rodiči. Dále dle informantek, jsou velice důležité konzultace s rodiči, při kterých zjistí, zda jsou vůbec rodiče schopní se vzájemně domluvit a zároveň, jak se chovají k sobě.

Výsledky dále poukazují, že jsou často informantky také svědkem konfliktů mezi rodiči nejenom při konzultacích, ale i při uskutečňovaných sociálních šetřeních. Uváděly, že každý z rodičů na tom druhém hledá chyby. Hází jeden na druhého vinu především z toho důvodu, že se dítěti ve škole zhoršil prospěch. Častěji informantky uváděly, že se jedná pouze o malé procento rodičů, kteří přijdou s návrhem na střídavou péči a jsou schopni na všem bez problémů se domluvit. Hrušáková (2003) navíc uvádí, že je nutné ochotu ke spolupráci prokazovat zejména v reálu a nejen slovně. Pouze stačí několik jízlivých poznámek a odseknutí a dosavadní spolupráce je výrazně narušena (Hrušáková, 2003).

Informantky poukazují na to, že je naprosto nutné provádět sociální šetření v rodinách. Nejenom, že je to jejich součástí práce, ale zároveň zjišťují bytové a finanční podmínky. Dále zda dítě je vychovááno v příznivém prostředí, které je velice důležité pro jeho další vývoj a zda mu nic nechybí. Zároveň uváděly, že většinou sociální šetření uskutečňují, pokud je o to požádá soud nebo například jeden z rodičů nemá vyhovující podmínky. Stejně tak Jančíková uvádí, že důležitou náplní práce sociálního pracovníka jsou výše zmíněná sociální šetření v místě, kde se nezletilé dítě zdržuje, které je nějakým způsobem ohrožené (např. psychicky, fyzicky, zanedbáváním péče) (Jančíková, 2012).

4) Výhradní péče jednoho z rodičů

Nejčastěji dle informantek převládá výhradní péče matky. Dudová rovněž uvádí, že soudy stále preferují svěřování dětí po rozvodu manželů do výhradní péče matkám. Pravděpodobně je to důsledek toho, že v úplných rodinách jsou to zpravidla matky,

zastávající každodenní úkony, které jsou spojené s péčí o děti a jsou dětem spíše k dispozici. Z tohoto důvodu soudci předpokládají, že po rozvodu mohou právě samotné matky zajistit dětem kontinuitu (Dudová, 2007). Pouze v některých případech je dítě svěřeno do výhradní péče otce. Na druhou stranu Bobelová uvádí, přestože je pro dítě primární osobou matka, nemůže nahradit zcela oba rodiče. Otec projevuje specifické verbální, ale i neverbální komunikační chování, které je odlišné než u žen. Má vliv na jazykový vývoj, způsob interakčního chování dítěte a vývoj jeho pohlavní identity. Muži mohou v roli milující otce působit stejně efektivně jako matky (Bobelová, 2012). Dokonce jedna informantka uvedla, že se s výhradní péčí otce ve svém oboru ještě nikdy nesetkala.

Zároveň informantky sdělily, že někdy může nastat situace, kdy dítě z nějakého důvodu nelze svěřit do výhradní péče matky. Jedním z důvodů je to matčina závislost na alkoholu, drogách či zdravotní komplikace. Zároveň není schopna zajistit potřeby dítěti. Nemá vyhovující bytové a finanční podmínky. Někdy prý sama matka souhlasí, aby dítě bylo svěřeno do výhradní péče otce. Z toho důvodu soud zjišťuje, který rodič má lepší předpoklady pro výchovu. Rovněž Bakalář uvádí, že soud přihlíží k výchovné schopnosti a odpovědnosti rodiče, stabilitě budoucího výchovného prostředí, ke schopnosti rodiče dohodnout se na výchově dítěte s druhým rodičem, k hmotnému zabezpečení ze strany rodiče včetně bytových poměrů (Bakalář, 2006). Jedna informantka uvedla, že často ona je ta, která navrhuje výhradní péči otce, ale oni se na to dost často necítí a odmítnou.

5) Priority při rozhodování o střídavé péči z pohledu sociálních pracovníků

Při rozhodování o střídavé péči je pro informantky prvotní přání dítěte a osobnosti rodičů. Hrušáková ve své publikaci uvádí, jak je důležité si uvědomit, že střídavá péče nemusí být vhodná pro každé dítě. Jsou děti zvýšeně úzkostlivé, neurotické, kde právě zmiňovaná střídavá péče i přes dokonce dobrou vůli rodičů může napáchat velké škody na psychice dítěte. Z tohoto důvodu ustanovení § 31 odst. 3 ZOR ukládá soudům zjistit názor dítěte, jestliže je dítě schopno vytvořit si vlastní názor vzhledem ke stupni svého vývoje (Hrušáková, 2003).

Dále informantky uváděly, že se setkávají s takovými situacemi, kdy dítě si přeje střídavou péči, ale rodiče naopak nejsou k tomuto typu péče nakloněni. Zároveň sdělily, že tyto zmiňované situace, které nastávají, jsou součástí jejich práce. Zásadním úkolem je, aby danou situaci probraly s rodiči. Je zapotřebí, rodiče seznámit s tím, co samotná střídavá péče obnáší a hlavně, že vše dělají pro své dítě.

Z výsledků dále vyplývá, že zásadním problémem je, že střídavou péči budou vykonávat rodiče, ale ne děti. Pokud se rodiče nejsou schopni domluvit na jednotné výchově, hrozí zde nebezpečí, že dojde ke střídání dvou výchovných stylů. V takových případech informantky sdělily, že není dobré prosazovat střídavou péči. Rovněž Klimeš (2009) upozorňuje, že přání střídavé péče u dítěte je akceptovatelné výhradně tehdy, pokud jej sdílí i rodiče. Je to především z toho důvodu, že oni jsou faktickými osobami, které budou střídavou péči realizovat (Klimeš, 2009). Na druhé straně výsledky poukazují na to, že existují případy, kdy střídavou péči si přejí rodiče, stejně tak i děti, avšak jiné okolnosti hovoří proti. V takovém případě se informantky shodly, že soud ani ony střídavou péči neschvalují.

Dále z výsledků vyplývá, že informantky se v první řadě musí řídit dle zákona. Poté až zájmem, tedy názorem dítěte. Zda si dítě přeje být například týden u matky a týden u otce. Musí se tedy zjistit, zda střídavá péče bude k dobru dítěti. Také Špaňhelová (2010) ve své publikaci uvádí, že dítě má mít právo se samo rozhodnout, u koho si přeje bydlet (jestli u matky či u otce), zda se chce v bydlení střídat, popřípadě po jaké době. Důležité je upozornit, že střídavá péče není univerzálním řešením pro každého. Hlavní roli hraje věk a povaha dítěte (Špaňhelová, 2010). Zároveň výsledky poukazují, že informantky upřednostňují zkušenosti z praxe, také zapojují rozum a jsou metodicky vedeny, to znamená, že se řídí pokyny krajského úřadu a vyjádřeními psychologů.

Další, nejčastěji zmiňovanou prioritou informantek při rozhodování o střídavé péči je spolupráce rodičů. Informantky uvedly, že nejenom chování rodičů během konzultací, ale zároveň vzájemná komunikace mezi nimi ovlivňuje jejich rozhodování o střídavé péči. Uvedly, jestliže vidí, že se nedokážou shodnout na jediné věci, tak je pro ně pochopitelné, že se nedokážou domluvit ani o střídavé péči. Během konzultací vidí, zda rodiče jsou schopni se domluvit a akceptovat jeden druhého. Výsledky

poukazují na to, že je důležité i během sociálních šetření zjistit, jak to u dané rodiny funguje. Především, aby to prostředí bylo nejvíce vyhovující pro samotné dítě. Střídavá péče po rozvodu dává šanci na plnohodnotný kontakt s oběma rodiči. Novák (2012) je stejného názoru, že rodiče musí být schopni vzájemně komunikovat, domlouvat se o dítěti a zároveň si předávat důležité informace (Novák, 2012).

6) Střídavá péče očima sociálních pracovníků

Z výsledků vyplývá, jestliže si rodiče i děti přejí střídavou péči, informantky nevidí žádný problém, proč by se nezkusila. Dále se shodly, že dítě má právo na oba své rodiče a pokud rodiče jsou rozumní a vidí, že dítě si přeje střídavou péči, nevidí problém. Již od narození dítě čerpá emoce ze strany otce i ze strany matky a samo se o ty své s nimi dělí. Bylo na to zvyklé od narození a střídavou péči se pro něj nic nemění, dále pocítuje průběžnou přítomnost svých rodičů (Špaňhelová, 2005).

Dále uvedly, že střídavá péče není špatná a to z toho důvodu, že dítě se s danou situací vyrovná snáz a má stále pocit, že neztrácí rodiče a má stále oba. Stejného názoru je (Novák, Průchová, 2007), to že spolu dítě a rodič neztratí kontakt a prožívají společně běžné situace, které s sebou přinášejí radosti i starosti, a mají zároveň mnoho společných zážitků, umožňuje dítěti vytvořit s ním kvalitní, vřelý vztah.

Z výsledků dále vyplývá, že samotná praxe ukáže, že střídavá péče není únosná, jak pro dítě, tak pro samotné rodiče. Stává se, že dítě si zvykne u jednoho rodiče a ta střídavá péče se změní na výhradní péči toho dotyčného rodiče, u kterého si dítě přeje být. Několik informantek uvedlo, že dítě by mělo mít jedno zázemí, tedy jeden domov a rodiče by byli ti, kteří by se u dítěte střídali. Zároveň tyto informantky uvedly, že jsou spíše pro výhradní péči jednoho z rodičů.

Všechny informantky uvedly, že to záleží nejenom na věku dítěte, ale také na rodičích, jak se vzájemně domluví. Je to individuální, také hraje důležitou roli vzdálenost bydlišť rodičů. Většina uvedla, že týdenní střídavá péče představuje velkou zátěž pro samotné dítě, protože je stále na cestách mezi oběma rodiči. Matějček, Dytrych (2002) ve své publikaci uvádí, že nejčastěji zmiňovanou a podle všeho největší nevýhodou střídavé péče je střídání domácnosti otce a matky. To by měla být pro dítě

asi taková změna, jako spát jeden týden v dětském pokojíčku a druhý týden v obýváku. Největší chybou je vyrobit dítě s kufříkem, které místo domova tráví svůj život na cestě od táty k mamě a zpět. Nikde nemá skutečný domov, všude jen provizorní bydlení a část svých věcí má u táty a část u mámy, zbytek po prarodičích (Matějček, Dytrych, 2002).

Z výsledků vyplývá, že několik informantek je toho názoru, že u menších dětí jsou spíše vhodné 14denní cykly nebo měsíční cykly a to z toho důvodu, že se více stabilizují. Zároveň zbylé 3 informantky se shodly na tom, že naopak u těch předškolních a mladších školních dětí by upřednostňovaly týdenní střídavou péči a u starších dětí po 14 dnech. Hrušáková (2003) uvádí ve své publikaci, že většina názorů psychologů na střídavou péči se různí. Řada psychologů se radují, že se dítě učí přizpůsobovat různým životním situacím. Naopak někteří psychologové tvrdí, že vhodnější je střídavá péče po týdnu než po měsíčním pobytu u jednoho z rodičů. Dítě neztrácí kontakt s druhým rodičem, jen někdy může mít pocit, že neví, kam patří (Hrušáková, 2003).

Zároveň jedna informantka uvedla, že v poslední době se jí více ujala týdenní střídavá péče. Dříve se začátkem střídavé péče byla uplatňována měsíční forma, ale poměrně často docházelo k hádkám nejenom ohledně návštěv, ale i styku s druhým rodičem.

7) Komplikace při střídavé péči z pohledu sociálních pracovníků

Ve výsledcích se za velmi častou komplikaci při střídavé péči objevovaly nevyhovující podmínky rodičů. Zejména šlo o ztrátu zaměstnání, vzdálenost bydlišť rodičů. Dále výsledky poukazují, že rodiče nejsou schopni mezi sebou komunikovat, což je jeden z předpokladů pro realizaci úspěšné střídavé péče. Dále jsem se od informantek dozvěděla, že se rodiče nedokážou dost často domluvit o základních věcech kolem výchovy dítěte. Z těchto důvodů často ta střídavá péče ztroskotává. Souhlasím s Dudovou (2007), že nezbytným předpokladem pro realizaci střídavé péče u dítěte školního věku je zachování školní docházky do jedné školy a možnost bez přerušování nadále pokračovat i v mimoškolních aktivitách. Rodiče se musí domluvit na mnoha

věcech týkajících se běžného denního života dítěte, především na tom, zda dítě bude mít u každého rodiče své věci nebo se bude pravidelně kompletně stěhovat. Dále musí být domluveni, kdo dítěti bude prát, nakupovat s ním nákladnější vybavení atd. (Dudová, 2007).

Zároveň se informantky ve výsledcích shodly v tom, že pro dítě časté stěhování od jednoho rodiče k druhému je velkou zátěží. Jediné co by se nemělo střídat, jak uvedly informantky je škola či školka, tedy alespoň spolužáci a kamarádi jsou stejní. Dále uvedly, že pro dítě je velmi náročné zvyknout si, bez ohledu, zda se jedná o týdenní či 14denní střídavou péči, na odlišný výchovný styl, protože každý rodič vychovává trochu jinak. Rovněž podle Špaňhelové (2005) je důležitá schopnost rodičů domluvit se na podobných výchovných principech, které budou uplatňovat při výchově. Zejména pro dítě je velmi klamné to, když jeden z rodičů danou věc dovolí a druhý ne. Z tohoto důvodu by dítě mohlo využívat ten výchovný princip, který mu vyhovuje, proti druhému rodiči (Špaňhelová, 2005).

Co se týká rodičů, zde se informantky shodly, že pro ně je střídavá péče snažší, než pro děti. Na druhou stranu se rodiče musí umět dohodnout, v klidu bez žádných konfliktů si předat informace o dítěti. Dále uvedly, že často mezi rodiči dochází ke konfliktům. Vyčítají si různé věci, jeden druhého viní z neúspěchu dítěte ve škole.

Dále ve výsledcích, které děti považují za nevyhovující pro střídavou péči, informantky uváděly zejména ty, které jsou fixované na jednoho rodiče. Dále uvedly děti s výchovnými problémy, u kterých doporučují výhradní péči jednoho z rodičů. Shodly se, že je velmi důležité u takových dětí, aby měl rodič jasně nastavená pravidla při výchově a zároveň, aby se druhý rodič na výchově dítěte podílel. Zároveň uvedly, že nevyhovující jsou děti novorozeneckého a kojeneckého věku. Podle Klimeše (2009) vhodnost střídavé péče roste věkem (Klimeš, 2009).

Informantky se ve výsledcích shodly, že odloučení od jednoho rodiče snázejí špatně ty děti, které se hůře adaptují v novém prostředí, anebo se jedná o mladší děti s těžkým zdravotním postižením, kde si například otec plně v těchto věcech nedokáže poradit.

Informantky se shodly, že nejvíce zatěžující pro dítě jsou nejenom konflikty mezi rodiči, ale především časté stěhování, s kterým se musí postupně vyrovnávat. V první

řadě je pro dítě důležitá stabilita a jistota. Zároveň uvedly, že u dítěte může docházet k problémům se školním prospěchem. Dle Matějčka (2002) si dítě již od dvou let vytváří pojem domova, ke kterému patří nejenom stálost jeho lidí, ale i stálost místa a jeho prostředí, které dítěti dává pocit jistoty. Střídání rodičovské péče a s ním spojené střídání domova tak může toto vědomí domova oslabovat (Matějček, Dytrych 2002).

Odpovědi na výzkumné otázky

Je pravdou, že sociální pracovníce zabývající se sociálně-právní ochranou dětí, se každodenně setkávají s obtížnými situacemi. Jako praktikantka na SPOD v Pelhřimově, to mohu potvrdit. Mezi častá dilemata sociálních pracovníků v souvislosti s navrhováním střídavé péče patří, především neschopnost rodičů se dohodnout na podstatných věcech. Za důležité věci jsou považovány ty, na základě nichž, může střídavá péče probíhat bez problémů. Rodiče často přichází s tím, že by chtěli střídavou péči realizovat, ale samotné sociální pracovníce ať už v průběhu konzultací či sociálních šetřeních pozorují, že nelze u těchto rodičů střídavou péči uskutečňovat. I přestože je to přání dítěte a rodiče mnohdy slibují, že se polepší, tak za těchto okolností, často sociální pracovníce jsou postaveny před těžké rozhodování.

Mnohdy se sociální pracovníce setkávají se situacemi, kdy samotného dítě si přeje být s oběma rodiči. Avšak ze strany rodičů není viditelné úsilí to zkusit a snažit se, v první řadě kvůli svému dítěti. Výše uvedené situace naznačují dlouhodobé řešení problémů a někdy i neúspěšné, zejména v sociální práci s rodiči, kteří nejsou ochotni, tímto i schopni, se dohodnout na typ péče, v tomto případě zda se bude jednat o střídavou péči či výhradní péči jednoho z rodičů.

Dále výsledky poukazují na to, že častěji se prosazuje týdenní střídavá péče a to především u menších dětí. Je to z toho důvodu, že dětem se po nějaké době začne stýskat po druhém rodiči. Samozřejmě, jestliže to umožňuje věk dítěte, tak má ze zákona právo se vyjádřit.

6 Závěr

Cílem této diplomové práce bylo popsat dilemata sociálního pracovníka v oblasti sociální práce, v souvislosti s rozhodováním o střídavé péči u nezletilého dítěte. Výzkum se soustředil celkem na deset sociálních pracovníků, které se zabývají sociálně-právní ochranou dětí, konkrétně z měst Pelhřimov a Českých Budějovic.

Z výsledků výzkumu vyplynulo, že v České republice stále převládá počet dětí, které soudy svěřují do výhradní péče matkám. Častěji se stává, že otcové dětí, kteří na začátku jsou pro střídavou péči, po určité době svá stanoviska přehodnotí a rozhodnou se ponechat výchovu dětí na matkách.

Ohledně dilemat sociálních pracovníků, které se zabývají sociálně-právní ochranou dětí, nastávají situace, kterých je stále více. Jedná se především o situace, kde se rodiče nedokážou domluvit na žádných pravidlech, podle kterých by mohla střídavá péče bez problémů fungovat. V těchto zmíněných situacích, je dítě svěřeno do výhradní péče jednomu z rodičů. Každodenním problémem sociálních pracovníků je velké množství klientů. Hlavní důvod, proč je tomu tak, je rostoucí počet rozvodů manželů. Aby vůbec byly schopny zvládat tak velký počet klientů, vše vede k tomu, že sociální pracovníce jsou nuceny omezovat svůj čas, energii, ale i pozornost, kterou věnují jednotlivým klientům. Konkrétně v Českých Budějovicích sociální pracovníce oddělení sociálně-právní ochrany dětí vedou málo konzultací se svými klienty přímo v kanceláři. Je to především z hlediska časového, proto častěji na požádání soudu provádějí sociální šetření u konkrétních rodin. Řada sociálních pracovníků se setkává s tím, že rodina si přeje realizovat střídavou péči, ale z důvodu nespolupráce obou rodičů většina střídavých péčí končí.

Co se týká forem střídavé péče, tak většina rodin realizuje týdenní střídavou péči. Především je to u dětí mladšího školního věku a to z toho důvodu, že děti jsou malé a po krátké době se jim začne stýskat po druhém rodiči. U starších dětí je realizována 14denní forma střídavé péče. Většinou je nebaví to věčné stěhování se od jednoho rodiče k druhému.

Na základě závěru, který z výzkumu vyplynul, navrhuji následující hypotézu:

H 1: „*Rodiče preferují střídavou péči než výhradní péči jednoho z rodičů.*“

Přínosem diplomové práce pro praxi je zpracovávat příklady dobré praxe sociálními pracovníci o střídavé péči. Zároveň bych chtěla zdůraznit, že výsledky závěru se týkají pouze informantek, které se ochotně zapojily do kvalitativního výzkumu. Dále upozorňuji na možná rizika subjektivního vnímání problému informantkami, zabývající se sociálně-právní ochranou dětí, ale také na výhodu porozumění tohoto problému.

7 Seznam použitých zdrojů

1. BAKALÁŘ, E., et al. *Rozvodová tematika a moderní psychologie*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2006. 124 s. ISBN 80-246-1089-2.
2. BOBELOVÁ, A. *Role otce ve výchově*. [online]. Aktualizováno 2012 [cit. 16.2.2013]. Dostupné z: <http://www.stridavka.cz/role-otce-ve-vychove.html>.
3. BUJNOVÁ, E. *Príprava na rodinný život v rodinnom a školskom prostredí*. 1. vyd. Nitra: Univerzita Konštitina Filozofa v Nitre, 2005. 138 s. ISBN 80-8050-891-7.
4. CIHLÁŘ, P. *Podmínky fungování střídavé péče*. [online]. Aktualizováno 2011 [cit. 22.2.2013]. Dostupné z: <http://petrcihlar.blog.idnes.cz/c/181679/Podminky-fungovani-stridave-pece.html>.
5. COLOROSOVÁ, B. *Krizové situace v rodině: jak pomoci dětem překonat smrt blízkého člověka, nemoc, rozvod a traumata adopce*. 1. vyd. Praha: Ikar, 2008. 239 s. ISBN 978-80-249-1027-7.
6. DUDOVÁ, R. Rozvod a otcovství v České republice. In: Dudová, R. a Š. Hastrmanová. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav, 2007. 20 – 40 s. ISBN 978-80-7330-124-8.
7. DUDOVÁ, R. a T. DUDOVÁ. Porozvodové rodičovství v české legislativě. In: Dudová, R. a Š. Hastrmanová. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav, 2007. 129 s. ISBN 978-80-7330-124-8.
8. DUDOVÁ, R. a Š. HASTRMANOVÁ. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007. 140 s. ISBN 978-80-7330-124-8.
9. EMERY, R. E. *Marriage, divorce, and children adjustment*. 2nd ed. Thousand Oaks: California, 1999. 164 s. ISBN 0-7619-0252-X.
10. HÁJEK, K. *Práce s emocemi pro pomáhající profese*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-346-8.
11. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 408 s. ISBN 80-7367-040-2.

12. HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. 2. vyd. Praha: Portál, 2004. 172 s. ISBN 80-7178-927-5.
13. HRUŠÁKOVÁ, M. *Rozvod a paragrafy*. 2. vyd. Brno: Computer Press, 2003. 103 s. ISBN 80-7226-981-X.
14. JANČÍKOVÁ, M. *Náplň práce - stručný výťah*. [online]. Copyright 2012 [cit. 2.2.2013]. Dostupné z: <http://www.ospodmarcela.estranky.cz/clanky/ja-na-ospod/napln-prace---strucny-vytah.html>.
15. JANEBOVÁ, R., M. KAPPL a M. SMUTEK. *Sociální práce mezi pomocí a kontrolou*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2008, 374 s. ISBN 978-80-7041-118-6.
16. JANEBOVÁ, R. a M. SMUTEK. *Posuzování životní situace v sociální práci*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2008. 322 s. ISBN 978-80-7041-419-4.
17. KLIMEŠ, J. *Střídavá výchova a styk s dítětem po rozchodu*. [online]. [cit. 22.4.2013]. Dostupné z: http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/stridava_vychova.pdf
18. KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. 216 s. ISBN 978-80-7367-383-3.
19. KRAUS, B. a V. POLÁČKOVÁ. *Člověk-prostředí-výchova*. 1. vyd. Brno: Paido, 2001. 199 s. ISBN 80-7315-004-2.
20. MARGERUM, J., J. PRICE and J. WINDELL. *Take Control of your divorce: strategies to stop fighting & start co-parenting*. Copyright: 2011. 139 s. ISBN 978-1-886230-97-2.
21. MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina*. 1. vyd. Praha: SPN, 1992. 223 s. ISBN 80-04-25236-2.
22. MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. 3. vyd. Praha: Portál, 2003. 108 s. ISBN 80-7178-853-8.
23. MATĚJČEK, Z. a Z. DYTRYCH. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. 1. vyd. Praha: Grada, 2002. 128 s. ISBN 80-247-0332-7.
24. MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 288 s. ISBN 80-7178-549-0.

25. MATOUŠEK, O., P. KODYMOVÁ, a J. KOLÁČKOVÁ. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 351 s. ISBN 80-7367-002-X.
26. MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 1. vyd. Praha: Grada, 2006. 332 s. ISBN 80-247-1362-4.
27. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2008. 323 s. ISBN 978-80-86429-87-8.
28. MPSV. *Porozvodové konflikty*. [online]. Aktualizováno 2009 [cit. 3.11.2012]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/7288/Porozvodove_konflikty.pdf.
29. MPSV. *Systém sociálně-právní ochrany dětí v ČR*. [online]. Aktualizováno 2009 [cit. 3.11.2012]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/7243>.
30. MUSIL, L. „*Ráda bych vám pomohla, ale*“ *Dilemata práce s klienty v organizacích*. 1. vyd. Brno: Marek Zeman, 2004. 243 s. ISBN 80-903070-1-9.
31. NOVÁK, T. Dilema střídavé péče: Potřebují děti víc otce nebo jeden domov? In: Schreibová, D. *Právo a rodina*. Praha: Linde, 2012, roč. 14, č. 5, s. 16-19. ISSN 1212-866X.
32. NOVÁK, T. *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. 1. vyd. Praha: Grada, 2012. 144 s. ISBN 978-80-247-4110-9.
33. NOVÁK, T. a B. PRŮCHOVÁ. *Předrozvodové a rozvodové poradenství*. 1. vyd. Praha: Grada, 2007. 144 s. ISBN 978-80-247-1449-3.
34. NOVOTNÁ, V. Sociální práce s rodinou při poskytování sociálně-právní ochrany dětí. In: Schreibová, D. *Právo a rodina*. Praha: Linde, 2008, roč. 10, č. 8, s. 1-5. ISSN 1212-866X.
35. PETERKOVÁ, M. *Výchova dítěte v rodině*. [online]. Copyright 2011 [cit. 16.2.2013]. Dostupné z: <http://www.psyx.cz/texty/vychova-ditete-rodina.php>.
36. PILER, P. *Divorce as Phenomenon of Modernity*. London: Edmund Press, 2010. 84 s. ISBN 978-0-9564748-1-0.
37. PUNCH, KEITH, F. *Úspěšný návrh výzkumu*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. 230 s. ISBN 978-80-7367-468-7.

38. ROGGE, J.U. *Rodiče určují hranice*. 2. vyd. Praha: Portál, 2010. 182 s. ISBN 978-80-7367-806-7.
39. ROZEHNALOVÁ, M. *Eseje o rodině, manželství a rodičovství*. Praha: Free Teens Press, 2004. 81 s. ISBN 80-902898-5-1.
40. ROZEHNALOVÁ, M. a E. KOLAČNÁ. *O lásce manželské a rodičovské*. Praha: Cevap, 2006. 186 s. ISBN 80-86963-01-2.
41. SATIROVÁ, V. *Kniha o rodině*. 2. vyd. Praha: Práh, 2006. 357 s. ISBN 80-7252-150-0.
42. SMITH, H. *Děti a rozvod*. 1. Vyd. Praha: Portál, 2004. 184 s. ISBN 80-7178-906-2.
43. SVOBODA, K. Kdo a jak projednává neshody mezi rodiči a sociálními kurátory. In: Schreibová, D. *Právo a rodina*. Praha: Linde, 2009, roč. 11, č. 5, s. 5-9. ISSN 1212-866X.
44. ŠMOLKA, P. a J. MACH. *Manželská a rodinná trápení*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. 192 s. ISBN 978-80-7367-448-9.
45. ŠPAŇHELOVÁ, I. Budeme se rozvádět – ale jak to říct dětem? *Děti a my*. Praha: Portál, 2012. ISSN 0323-1879.
46. ŠPAŇHELOVÁ, I. Střídavá péče o děti po rozvodu očima psychologa. In: Schreibová, D. *Právo a rodina*. Praha: Linde, 2005, roč. 7, č. 5, s. 1-5. ISSN 1212-866X.
47. ŠPAŇHELOVÁ, I., *Dítě a rozvod rodičů*. 1. vyd. Praha: Grada, 2010. 179 s. ISBN 978-80-247-3181-0.
48. ŠRAJER, J. a L. MUSIL. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. 1. vyd. Boskovice: Albert, 2008. ISBN 978-80-7326-145-0.
49. ŠVAŘÍČEK, R. a K. ŠEĐOVÁ et al. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. 384 s. ISBN 978-80-7367-313-0.
50. ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat*. 3. vyd. Praha: Slon, 2007. ISBN 978-80-86429-36-9.
51. VYMĚTAL, J. *Úzkost a strach u dětí*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. 184 s. ISBN 80-7178-830-9.

52. ŽVÁČKOVÁ, L. *Příčiny rozvodů*. Brno: Český statistický úřad, 2011. [online]. Copyright 2011 [cit. 3.11.2012]. Dostupné z:
<http://rozvodonline.webnode.cz/news/priciny-rozvodu/>.
53. Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, v platném znění.
54. Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění.

8 Seznam příloh

Příloha č. 1 Okruhy otázek pro rozhovor se sociálními pracovníci oddělení sociálně-právní ochrany dětí

Příloha č. 1: Okruhy otázek pro rozhovor se sociálními pracovníci oddělení sociálně-právní ochrany dětí

Rozhovor

1. okruh otázek:

- Pohlaví
- Věková kategorie
- Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání
- Jak dlouho pracujete ve svém oboru

2. okruh otázek:

- Jaké je zaměření Vaší práce (rozvodová, porozvodová péče, kurátor pro mládež)
- Setkali jste se se střídavou péčí
- Jak často se rodiče rozhodují o střídavé péči
- Pokud se střídavá péče ukázala jako nevyhovující, podle Vás z jakého důvodu
- V kolika případech je dítě svěřeno do výhradní péče otce
- Jaký je poměr mezi návrhem na střídavou péči a její realizací (kolik rodin se skutečně rozhodlo pro střídavou péči)
- Důvody, proč dítě nemůže být svěřeno do výhradní péče matky
- Může dítě ovlivnit rozhodnutí o střídavé péči

3. okruh otázek:

- Můžou rodiče navrhnout typ střídavé péče
- Jaký typ střídavé péče upřednostňujete (na týden, na měsíc)
- Jaká je pro Vás priorita při rozhodování o střídavé péči (př. zájem dítěte)
- Jaké děti jsou podle Vás pro střídavou péči nevyhovující (zda podle věku, temperamentu, fixace na jednoho rodiče)
- Co je dle Vašich zkušeností pro nezletilé dítě na střídavé péči nejvíce zatěžující

- Jak se chovají rodiče při konzultacích
- Ovlivňuje Vás chování rodičů při konzultacích o rozhodnutí o střídavé péči
- Co vše je nutné zjistit o rodině, která požaduje střídavou péči
- Jak postupujete v případě, že se rodiče na střídavé péči nedomluví
- Při rozhodování u střídavé péče upřednostňujete (rozum, zkušenosti, zákony, metodickou pomoc)
- Jakou pomoc nabízíte rodinám se střídavou péčí (poradny, centra, semináře)
- Jaký je Váš osobní názor na střídavou péči